

Forfatter: Larsen, Karl

Titel: Set og tænkt under den store Krig

Citation: "Set og tænkt under den store Krig", i *Set og tænkt under den store Krig*, Erslev & Hasselbalchs Forlag, Schetelig's Boghandel, 1915, s. 1. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-larsenk_20-root.pdf (tilgået 22. september 2021)

Anvendt udgave: Set og tænkt under den store Krig

SET OG TÆNK
UNDER DEN STORE KRIG

2

3

KARL LARSEN

□ SET OG TÆNK UNDER DEN STORE KRIG FØRSTE SAMLING ANDEN UDGAVE

**ERSLEV & HASSELBALCHS FORLAG
FOR NORGE: SCHETEUGS BOGHANDEL
KRISTIANIA**

4

Copyright 1915
by
Erslev & Hasselbalch,
Copenhagen.

Krohna Bogtrykkeri.

5

FORORD TIL FØRSTE SAMLINGS FØRSTE UDGAVE (»UNDER DEN STORE KRIG«)

Inærværende Bog er den sidste Afhandling, »Professor Bédier og de tyske Dagbøger«, ikke tidligere trykte; de andre har mellem den 30. Oktober 1914 og den 18. Februar 1915 set Lyset i danske, norske og svenske Blade. De er genoptrykte uforandrede (blot med Undtagelse af, at »Berlin i Nytaarsugen 1915« Il nu har nogle Slutningslinjer medtagne, som ved et Uheld faldt ud i »Politiken«, medens de var bevarede ved den samtidige Offentliggørelse i det norske »Verdens Gang« og den svenske »Stockholms Tidning«).

Alle Artiklerne er Udtryk for mit personlige Syn, dels paa Tyskland som moderne Kulturmagt, dels paa Begivenheder, Stemninger og litterær Kampmaade under den nuværende store Krig.

Den hele Samling er udsprungen af en Bestræbelse for at bidrage min Skærv til indenfor det danske 6 Folk at uddybe Erkendelsen af de betydeligste og skæbnsvangreste Begivenheder, som nulevende Mennesker overhovedet har været stillede overfor.

Kobenhavn, i Marts 1915.

Karl Larsen.

FORORD TIL ANDEN UDGAVE

AF nærværende 2. Udgave er Afhandlingen »Professor Bédier og de tyske Dagbøger« udeladt, idet dette

Arbejde ved at genoptrykkes burde suppleres i Henhold til senere fremkommet Materiale vedrørende Emnet. Hertil skorter det mig for nærværende paa Tid, og Udeladelsen af vedkommende Afhandling synes mig forsvarlig, da den i Følge sin Karakter af kun litterær Kritik ikke strengt taget falder ind under Rammen for de øvrige Artikler.

☒ København, i Oktober 1915.

☒ Karl Larsen.

|
☒

INDHOLD

- Den røde Traad 7
- Sympati og Erkendelse 14
- Tysk Militarisme 24
- Tyskeren i Verdensstil 34
- Berlin i Nytaarsugen 1915 55
- Tabene 76

7
☒

DEN RØDE TRAAD

☒ JEG er Søn af en ejderdansk Officer, der i Ordets bogstavelige Forstand satte sit Liv ind paa sin Overbevisning og fandt Døden for den paa Dybbølbjerg i 1864.

☒ Og jeg blev, efter min Moders Død Aaret derpaa, opdraget hos min Farfader, som var en gammel Helstatsmand, paa hvis Boghylde Ove Mallings »Store og gode Handlinger af Danske, Nordmænd og Holstenere« havde en Hædersplads.

☒ Brydningen mellem Dansk og Tysk blev det Modsætningens Tegn, under hvilket hele min Barndomstid og min Opdragelse kom til at staa, og hvorigennem min Sans for lagttagelse og Sammenligning blev vakt og skærpet.

☒ Det lille Hus paa Københavns Vestergade, som mine Bedsteforældre ejede, og hvor de med en ugift Søn og en ugift Datter beboede de to øverste Etager, var en Verden for sig selv med mange Boliger.

☒ Aanden fra Frederik den Sjettes Tid levede dér endnu lyslevende. Bygget var Stedet efter Englændernes Bombardement i 1807, og de stejle jernbeslaaede Trapper førte ind til Stadsestuen med Konsolspejlene 8 og Instrumentet, hvis Pedal var formet som en Lyre, og hvor der kun blev fyret op med Brændeknuderne hver Søndag. Dagligdags gik man fra Trappen den anden Vej gennem Køkkenet til Opholdsværelserne, Hjørneværelset til Gaarden, hvor man spiste, og Dagligstuen til Gaden med Sofaen, Klapbordet og min Bedstefaders Mahognitræs Chatol.

☒ Nu har jeg det Chatol. I dets svære nedre Skuffer ligger min Arbejdspapirer, i dets fint buede, lave Skuffer omkring Søjlerne bag Klappen gemmer jeg Smaating, som er mig kære, og naar jeg aabner et af dets øvre Skabe; møder der mig en let kanelagtig Duft af aarhundredgammelt Træ og af — synes det mig — den Ofen-Lak, der Vinteraftener blev smurt paa Kakkellovnen, eller af Potpourrien, som blev gemt deroppe i en gammel Bojan.

☒ Og jeg forstaar, hvorledes mine Bedsteforældre i min Barndom var naaet gennem deres Børns Opdragelse, den Tid og den Udvikling, som var fulgt dermed, tilbage til deres Udspring, som det gaar os Mennesker, naar Livet blev forbi, men vi dog bestandig lever.

☒ Uden at jeg den Gang vidste af det, vendte jeg hver Dag fra Skolen og Kammeraterne og Begivenhederne omkring mig hjem til et Stykke levende Historie. Naar Bedsteforældrene fortalte, var det fra gamle Dage, deres Sprog var farvet af tidligere Tidens Ordvalg, de brugte Mundheld, som var uddøde af mine Kammeraters Hjem.

☒ Som hele Stammen af deres Møbler endnu var den 9 fra deres Bryllup i Aarhundredets Begyndelse, saaledes holdt de fast ved gamle Vaner, gamle Spisetider, gamle Retter, hele den gammeldags Inddeling af Tid og Arbejde. Alt var uforanderligt som Pendulslaget i det store, brune Kasseuhr fra Blaamand paa Bornholm, der stod paa Kakkellovns væggen i Hjørnestuen.

✕ I mine Barneaar kunde jeg finde det hele altfor regelmæssigt, ensformigt, stilfærdigt; som ungt Menneske og ung Mand syntes det mig, at jeg var kommen Millioner aandelige Mile væk derfra; Pendulet svingede dog tilbage igen, og nu ved jeg, at naar jeg fik lært i hvert Fald noget af den Livets Kunst, som hedder Arbejde, ihærdigt, samvittighedsfuldt, hyggeligt Arbejde, skylder jeg det Takten i hint gamle Hjem, der byggede paa Nøjsomheden, Fliden, Hjemmefølelsen i det Danmark, som lærte at bestille noget af Krig og Trang i det 19. Aarhundredes første Tiaar ...

✕ Naar min Bedstefader nævnede, hvad vi havde tabt i 64, sagde han hyppigt: Da vi mistede *Holsten*. Som han ved Omtalen af 1814 sagde: Da vi mistede Norge — hvad han jo ogsaa havde oplevet.

✕ *Holstens* Forlis var ham i 1864 det største, som det politisk og i Folketal var det, og — syntes han egentlig — ogsaa kulturelt. Han kunde aldrig glemme den Rude, som *Holsten* havde været ud imod Europa.

✕ Mange *Holstenere* havde han i gammel Tid kendt indenfor dansk Militærvæsen og Embedsstand. Tysk kunde han ikke komme fra at betragte som det ene 10 af de Sprog, der taltes indenfor det danske Monarki, blandt hans Bøger var den danske »Hæderskrans« fra 1801 med dens loyale deutsche Kriegslieder imod England.

✕ Ingen havde sørget mere over sin Søns Fald for den danske Sag end han, ingen tog oprigtigere Del end han i *Nordslesvigernes* Skæbne under prøjsisk Herredømme; men ligesom Oprøret 1848—50 havde staaet for den dengang allerede halvgamle Mand som en sørgelig Broderkrig, saaledes var han ikke langt fra at betragte 1864 som det samme.

✕ Og da jeg som halvvoxen Dreng begyndte at fordybe mig i min Faders Bogskab, som jeg havde arvet, førtes jeg ubevidst i samme Retning. Min Skole var tyskfejndtlig saa godt som nogen i Tiden. Den var grundet og ledet af Latinskolelærerne fra Haderslev, som Prøjerne havde afsat. Just som den faldne Soldats Søn var jeg sat i den, og dens Stemning overfor Tysk og Tyskhed klang videre i mit Sind gennem Mindet om min tapre, unge Fader, hvis Billede hang paa Væggen hjemme, alene og i Kredsen af Kammerater, der ligesom han havde fundet Døden for Tyskens Haand.

✕ Men da jeg med al en vordende Forfatters Spænding begyndte at fordybe mig i den faldne Tyskerfjendes Bøger, saa var det *Oehenschläger* og *Ingemann*, H. C. Andersen og *Paludan-Müller*, dansk Historie og Oldtidskundskab, men ogsaa *Kørner* og *Heine* og *Hoffmann*, *Schiller* i Poesi og Prosa og først og sidst *Goethe* og atter *Goethe*.

11

✕ Allerede i mine tidlige Drengaar havde min Bedstefader altid opmuntret mig til at læse Tysk. Jeg mindes en gammel illustreret Naturhistorie paa Tysk og tyske Rejseskildringer og Magasiner med Prospekter, som han fik mig til at læse. Selv ejede han en dansk Udgave fra 1805 af *Robinson Kruso*, som jeg selvfølgelig havde slugt; men den Dag, jeg — midt i en gylden Sommerferie — fyldte 12 Aar, fik jeg af ham *Robinson Kruso* paa Tysk, og mine første sammenlignende Sprogstudier foretog jeg i lykkelige Uger midt imellem Svømmeture og Dukketeaterlege ved Hjælp af disse to Udgaver.

✕ Og da i Overgangsalderen litterær Interesse begyndte at tage Fart hos mig sammen med de første svulmende Indtryk af Livet, sprang jeg hurtigt fra de danske Bøger i min Faders Bogskab paa Hovedet i de tyske, først *Schiller*, den begejstrende, saa *Heine*, hvis Rejsebilleder gav mig mit første Indtryk af, hvad Ironi og Stil vil sige, og videre fremefter

✕ Min Bedstefaders Ejendom paa Vestergade havde *Forhus* og *Baghus*. I *Kælderen* var en lille beskeden, fredelig Beværtning, hvor alskens Smaafolk, der gik Bønderne til Haande i *Vestergades* mange Gæstgivergaarde og Boder, tyede ned. Stueetagen med sin Butik husede en *Rebslager*, hvis Tovende af et Skilt hang over Stentrappen, der førte op i Huset. Paa første Sal boede i mange Aar en gammel Enkemand, der havde trukket sig tilbage fra sin Forretning og om Sommeren holdt meget af at ligge i aabent Vindue og ryge Pibe, med Albuerne støttet paa Annpuder; 12 midt Sommers drev han det oftere til paa samme Tid at spise Kirsebær, som hele Huset vidste, at han fik fra sin Broder ude paa *Amager*. — I *Baghuset* boede en *Vadskerkone* i Stuen og nogle gifte *Gaardskarle* med Familie i *Etagerne*.

✕ Saa at sige alle disse Mennesker stod paa en eller anden Maade i Forhold til Krigen og Tyskerne. *Gaardskarlene* havde været med som Soldater, *Vadskerkonen* havde tjent i *Altona*. *Partikulierens* Søster fra første Sal var Enke efter en Skipper fra *Kappeln*, som *Kældermænd* til min store Betagelse fortalte havde været »Forræder«, den lange sygelige *Rebslager* havde været med ved Udrustningen af *Flaaden* og kunde spinde svære Ender desangaaende. *Sælgekonen*, der sad i Gæstgiverporten lige overfor, men hørte med til Huset, fordi hun købte sit Tovværk hos *Rebslageren*, drev det til at vide ganske bestemt fra Folk, hun kendte ovre i *Slesvig*, at *Frederik den Syvende* slet ikke var død, men stadig blev holdt hemmeligt fangen af Tyskerne.

✕ Mellem dem alle færdedes jeg som den patriarkalske Værts Sønesøn og Sønnen af Manden, der var

bleven i den Kamp, som endnu stadig bevægede alles Sind. Hele den uensartede Genspejling af de samme historiske Begivenheder, al den sjælelige og sproglige Forskellighed i Indtryk og Opfattelse meddelte sig Dag paa Dag, Aar efter Aar, til mig gennem Husets samtlige Etager. Saa sandelig var det Hus en Verden. —

☒ Og den Rude, som fra denne Stump Danmark, 13 dette Stykke København og fra Skolens og mine Studiekammeraters Danmark og København vendte imod Tyskland, den, der altid for mig havde rummet en Udsigt, et Spørgsmaal og en Længsel, den skulde jeg slaa op for første Gang, da jeg var 22 Aar, og Huset paa Vestergade ikke mere var mit Hjem.

☒ Da var Bedsteforældrene bleven baaret den sidste Vej ned ad Stentrappens Trin, og Rebslager og Partikulier og Vadskerkone og manganen anden fra det lille Sted havde gjort dem Følge, og Krigen 1864 var endt forlængst den 2. September 1870, og jeg styrede ud efter uden Anelse om, hvad jeg egentlig førte i min Baad, kun med Viljen til at sejle.

☒ Og fra den tyske Bred såa jeg første Gang mit Fædreland

☒ Den første Bog, jeg som Forfatter udgav, hed »Kvinder«, en *københavnsk Studie* — »Ære«, Nutidsbilleder fra *Tyskland*.

☒ Og gennem alt, hvad jeg har skrevet, op til de seneste Dage, gaar for et opmærksomt Øje en Traad, der er spunden af to, Fordybelsen i det hjemlige og Trangen til at begribe det udenfor os, som kan stille vort eget i Belysning.

☒ (»Natt.« 20/215.)

14

☒

SYMPATI OG ERKENDELSE

☒ Forfatteren *Peter Nansen* har i »Berliner Tageblatt« protesteret mod Betegnelsen af Tyskland som »kulturfjendtligt«. Nansen henviste væsentligt til den Taknemmelighed, moderne danske Forfattere burde nære overfor det Tyskland, som oversatte og beundrede deres Værker; men det blev med Rette hævdet overfor ham, at vi danske Forfattere, der i større eller mindre Grad ser vore Arbejder tagne til Indtægt af Tyskerne, just ikke behøver at kaste os næsegrus til Jorden af Erkendtlighed over, at Tyskerne bruger af dansk Litteratur, hvad de mener kan være dem til Nytte.

☒ Vor Skønlitteraturs Gældbundenhed til Tyskland ligger tværtimod i den Tid, da saare lidt dansk Litteratur var kendt dernede, men de store tyske Digteres Værker fandtes i alle danske Bogskabe; og Mændene af senere litterære Aargange hædrer de store Franskmænd, Russere og — sidst — Englændere som deres skønlitterære Kreditorer.

☒ Paa den anden Side maa det vel erindres, at et *lille* Folks Aandsarbejdere ved at naa personlig og interesseret Rapport til en *stor* Nation allerede derigennem 15 *kan* høste et Udbytte, som ikke var at hente hjemme.

☒ Men hvor ligegyldig synes egentlig ikke under de nuværende Forhold en Forkyndelse af Tyskerne som »kulturvenligt« Folk ud fra litterær Motivering!

☒ Langt mere aktuel Interesse havde de *politiske* Betragtninger, *Peter Nansen* i sit Interview kom ind paa, tilmed da den udmærkede Forfatter her var Udtryk for almindelige Synspunkter indenfor det danske liberale Bourgeoisie, som han tilhører.

☒ For Nansens private Regning staar vel nok den Uret, han gør Rusland ved sine Ord om, at det »aldrig har ydet os nogen virkelig Hjælp«; blot saa nærliggende Kendsgerninger som Erfaringerne fra 1848— 50 blotter hans Fejlsyn. Men i det med Rette uundgaelige nordslesvigske Spørgsmaal er hans Opfattelse typisk.

☒ *Peter Nansen* taler om et praktisk Modsætningsforhold mellem det »borgerlige« Tyskland og »de tyske Myndigheders« Nordmarkpolitik. Denne Modsætning har kun i ringe Grad bestaaet udenfor uansvarlige Betragtninger i Saloner, Studereværelser og under parlamentarisk Opposition. Al virkelig indflydelsesrig tysk Tankegang har bestandig fulgt den Parole, der senest udtaltes af Prins Heinrich ved de slesvigske Festligheder i Sommer, idet han haabede, at »i Fremtiden tysk Aand og tysk Væsen vil gennemtrænge dette Land lige op til dets nordlige Grænse«. Et Slesvig tysk indtil Kongeaen i Sjæl og Sind — saa kunde der nok blive lidt dansk Sind 16 tilbage i Form af dansk Folkesprog og nogle danske Interesser; det maatte nemlig da altsammen naturnødvendigt forsvinde af sig selv.

☒ Som jeg havde Lejlighed til lige otte Dage før Krigens Udbrud at betone i *Politikens* Kronik, ræsonnerer nemlig prøjsisk Tankegang ud fra Krigens Afgørelse som Rettens Grundlag: Slesvig blev erobret i Krig paa

fuldt ud lovlig Vis. Det Notabene, Napoleon fik sat ind ved Pragerfreden, er bragt ud af Verden paa lige saa lovlig Maade; selve den danske Stat har erkendt det. Altsaa har Nordslesvigerne at føle sig som de lovmæssige præjsiske Undersaatte, de er. Men vel at mærke i Aand og Sandhed. Thi Undersaatte er Menige i den Stat, de tilhører, og, som der staar i Lærebog for Menige: Soldaten er forpligtet til ikke blot ubetinget, men ogsaa villig Lydighed. Det er ikke nok med at betale Skatter og springe Soldat, man skal ogsaa gøre det med Glæde; Nordslesvigerne, som alle andre præjsiske Undersaatte, skal af *Hjerte* tage Del i deres Stats Interesser. Ellers vil de ikke paa rette Maade, om fornødent, sætte Livet ind for Kejser og Stat, hvad det dog til syvende og sidst kommer an paa for en Undersaat, d. v. s. en Soldat. — Naar derfor i dette Øjeblik selv tidligere »Danskædere« i det nordslesvigske Spørgsmaal kan udtale sig for en fremtidig mild Kurs sprogligt og folkeligt i Nordslesvig, er det, fordi de mener, at Nordslesvigerne ved deres udmærkede Tapperhed i Krigen virkelig har godtgjort deres tyske Sjæl i dansk Legeme.

17

✂ Prøjsen havde i Pragerfredens § 5 en Lejlighed til at skaffe sig det nordslesvigske Spørgsmaal fra Halsen uden at kompromittere sit ledende politiske Princip. Den blev — desværre for baade dem og os — forsømt. Nu er Paragraffen ophævet, og Nansen knytter sine Forhaabninger om en »definitiv Udsoning« mellem Danmark og Tyskland til noget saa luftigt som den »Drøm«, han mener »maa leve i ethvert germansk Hjerte om en retfærdig Pangermanisme, med fuld Suverænitæt for ethvert Folk og skærmet af de to Stormagter England (!) og Tyskland, og som Bjørnstjerne Bjørnson drømte«.

✂ Jeg tror, vi Danske for Øjeblikket er bedre tjent med ikke at drømme, hvad vi har gjort saa ofte, men derimod prøve paa at se Kendsgerningerne lige ind i Øjnene og forsøge at begribe det egentlige Indhold af, hvad der kæmpes om i Evropa for Tiden.

✂ Mange af Tysklands gode Mænd fremstiller for Øjeblikket deres Land som det af engelsk Nid, fransk Hævnngerrighed og russisk Barbari skammeligt angrebne, bundfredelige Rige, der nu i 43 Aar ikke har gjort andet end betale Soldat paa Soldat, Kanon paa Kanon, det ene kostbare Panserskib efter det andet, bare for at opretholde Freden for sig selv, men sandelig ogsaa med Verdenskulturens Tarv for Øje. Tyskland ønskede kun under fredelige Forhold at udnytte sit Folks Flid og Evner til at skaffe Tyskland den Plads, som for hver Dag med større Ret tilkom det i den økonomiske Sol, der særlig skinner over Verdensindustri og Verdenshandel. Alle Tysklands 18 mange »pansrede Næver« havde aldrig til Opgave at tiltvinge dets civile Dygtighed bedre Chancer, end den ellers kunde regne med, de tjente kun det Formaal at bevare Freden mod misundelige, væbnede Folkeslag, der ikke vilde unde Tyskland dets fredelige Arbejden sig ind paa deres Markeder.

✂ Vi andre turde hertil blandt andet bemærke, at vi gerne tror, at Tyskland i det store hele fra 1871 til 1914 har ønsket Fred. Men Historien begyndte jo da ikke med 1871, da Tyskland satte sig til Rette efter 1864, 1866 og 1870. Det moderne tyske Riges Historie sætter ind med den store Kurfyrste og gaar over Frederik den Stores Schlesien og polske Lande, Holsten og Slesvig, Hannover, Elsass-Lothringen og de 5 Milliarder til den Dag, da Kejser Wilhelm den Anden proklamerede: »Tysklands Fremtid ligger paa Havet«.

✂ Hvis man vil tage et Evropaskort fra det 17de Aarhundrede og se, hvorledes Prøjsen ligger der med brogede Stumper og Stykker rundt omkring i det Tyskland, som nu har Pikkelhuen paa over det hele, og til Sammenligning betragte et Kort over Verdensdelen Afrika i 1914 med det tyske Riges brogede Stumper og Stykker Kolonier i Øst og Vest og en »Foler« midtvejs, saa løber der En jo nærliggende Tanker og Sammenligninger igennem Hovedet. Man mindes den tyske Krydser »Panther«, som til mange Tyskeres Forargelse i 1911 holdt inde i Kattespringet ovre i Marokko. Man erindrer de officielle tyske Bemærkninger i de første Dage af Avgust om, at Tyskland 19 ikke tilstræbte Landvinding overfor Frankrig i Evropa, men kun i Kolonierne, og man tilføjer i al Stilfærdighed, at Historie jo dog er en Vækst som Egens af Agernet, og al den, der fødtes Løve, kun kan være lammeform efter Fodringen.

✂ De engelske, franske og danske Stemmer har Ret, der skærer igennem den hvid-orange-blaa-gule Tale om, »hvem, der først slog først«, og siger, at Verdenskrigen er en naturnødvendig opstaaet Kamp imod den Militarisme, som fra at have været politisk ledende Princip for Prøjsens Fremgang er gjort til den nationale *nervus rerum* i hele det tyske Folks Udvikling. Men de tager mægtigt fejl, naar de mener — som Anatole France og Millioner af Mennesker i og udenfor Frankrig med ham — at Prøjsen-Tysklands Militarisme, der rettelig burde kaldes den tyske *Nationalmilitarisme*, ikke er en Kulturfaktor. Den er tværtimod en Kulturfaktor af en — jeg kunde fristes til at sige — uhyggelig høj Rang, den betydeligste Kulturværdi, det moderne Tyskland overhovedet har udviklet, Tysklands egentlig originale Indsats i Nutidskulturen.

✂ — For en lille Tid siden førte jeg en karakteristisk Samtale med en dansk Forfatter, der har rejst over en stor Del af Verden, men bestandig, synes det mig, under sin egen hjemlige Krystalhimmel. Han omtalte en fremragende tysk Videnskabsmand, Kunsthistoriker, om jeg husker ret, og sagde om ham, at det var en uhyre intelligent Mand, som min lige saa intelligente Dansker kunde tale fortræffeligt med om 20 alle mulige Aandens Anliggender; men saa saare Talen kom paa Militærvæsen, »blev han Idiot«.

⌘ Uden at forkleine vor ypperlige Landsmand er det sikkert ham, der i den Forbindelse var »Idioten«, som ikke begreb, at just denne fremragende Aandsarbejders Begejstring for det militære betød, at dette var af Aand og tillige afgav et Vidnesbyrd om, at nationalmilitaristisk Tankegang nu er slaaet helt igennem det tyske Samfund som Kulsyren gennem en mousserende Vædske.

⌘ Det er ganske ligegyldigt, hvor meget den ene eller den anden Tysker eller hele Lag af Befolkningen — som de socialdemokratiske Arbejdere — i den ene eller den anden Situation med klar Bevidsthed har udtalt sig imod militære Byrder, soldaterbureaukratisk Regering, Krigens Rædsler — Militarismens nationalmoraliske Indhold er gaaet dem i Blodet, dens Metode sidder dem i Hjerne og Lemmer, Massepaavirkningen kvæler i Livets kritiske Øjeblikke, hvor det ubevidste hersker, enhver individuel Rørelse, den Lærde og Fagforeningsmanden, Kunstneren og Landjunkeren marscherer i Række og Geled, taktfast og under gamle tyske Krigssange af Sted i Kamp for deres Idé endnu mere end for deres Land — Tyskerne er i Sandhed endnu den Dag i Dag Idealister!

⌘ »Vor Krig er et Korstog,« staar der i de tyske Blade. Det er netop, hvad den efter tysk Opfattelse er og maa være.

⌘ »Vi skal overvinde, ødelægge,« maa det hedde, »vi gør det nødtigt, for vi elsker baade Mennesker og 21 Kunst; men vi er tvungne til det, thi vi maa skaffe Udviklingsmuligheder for vore 68 Millioners alsidige menneskelige Kræfter, og hvad vi ødelægger, skal vi erstatte tifold igen gennem vor Flid og Intelligens, som allerede har udrettet saa meget til Gavn og Glæde ikke blot for Tyskland, men for Menneskeheden. Og vor Krig er et Korstog, thi vi ejer den rette Tro, Tyskertroen, som fortjener at komme til at beherske Verden.«

⌘ Den Tro er ikke Røverlyster, Masseordsglæde, Helligdomskrænkelse, den har en overmaade frodig Kulturbund.

⌘ Thi Kultur er saa uendelig meget andet end Litteratur, Kunst og Vindskibelighed, og tysk Nationalmilitarisme betyder en gennem utrættelig Flid og uselvsk Hengivelse, i Menneskealdre oparbejdet kæmpemæssig Organisation af Viden og Kunnen, Underordningsevne og Førerdugtighed, Forudseenhed og Vovemod, altsammen baaret oppe af en religiøst opfattet Offervillighed indtil Døden.

⌘ Hvis det ikke er Kultur, moralsk, social, religiøs Kultur, saa er ingenting Kultur, og denne Kulturform dømmes ikke af, at andre Folkeslag eller enkelte Individuer (som min Ringhed) kan staa æstetiske og videnskabelige Kulturværdier nærmere.

⌘ — Den moderne tyske Nationalmilitarisme forberedtes gennem hele Prøjsens Historie, der paa Grund af territoriale Omstændigheder og folkelige Anlæg maatte udvikle Soldatens Haandværk til en betydelig Højde; men den fik sin afgørende Vækst 22 gennem Frihedskrigenes nationale Rejsning og den i 1814 af Prøjsens gennemførte almindelige Værnepligt, en Idé, hvis enormt gennemgribende Betydning først nu er ved rigtigt at gaa op for Verden.

⌘ Dens Aand udvikledes indenfor Krigerhaandværket, der paa den anskueligste Maade stiller Offerkravet til Mennesker, fra de pinligste Bagateller til selve Hengivelsen af Livet; men den har med hele sin Metode gennemtrængt ethvert andet Haandværk og væsentligt menneskeligt Arbejde i det moderne Tyskland.

⌘ I Kraft af Nationalmilitarismens Aand er det, at ikke blot tysk Industri, Teknik og Handel har kunnet gøre Verdenserobringer, men at ogsaa dets Videnskab har naaet sit i moderne Tid overvældende og praktisk anvendelige Arbejdsresultat.

⌘ Sikkerlig er dette ikke sket uden paa Bekostning af noget i tidligere Tidens Kultur, som det jo altid gaar. Men lige saa sikkert er denne Udvikling i intimest Forstaaelse med det, som behersker hele vor, Maskinernes, Tidsalder.

⌘ Gang paa Gang har jeg under senere Aars Ophold i Tyskland spurgt mig selv: Er den tyske Nationalmilitarisme egentlig andet end en heldig fundet politisk Tilpasning til den af vor moderne Maskinudvikling skabte Form for Tilværelse med vældigt tiltagende Befolkningers uimodstaaelige Breden sig ud over internationale Kæmpemarkeder, hvor Masseforbruget er uniformeret, og hvor gigantiske Interesser kræver den minutøseste og aarvaagreste Forberedelse, 23 den mest energisk gennemførte Handling under den skrappeste Konkurrence?

⌘ Har Tyskerne ikke fundet et Løsningsord for vor Masse- og Maskin- Tid?

⌘ Har deres nationale Religion ikke Betingelser for at kunne blive en Verdensreligion? I Asien har deres smaa gule Lærlinge allerede tilegnet sig den ganske godt. —

⌘ Hvis Tyskerne sejrer i den nuværende Verdenskamp, turde det tyske Evangeliums Fremgang være sikret.

⌘ Og hvis de taber — ja, vil saa ikke Sejrherrerne — som saa ofte før — optage de Overvundnes

Kulturvaaben?

☒ Franskmandene har vist allerede tilegnet sig en Del af Tyskernes paa Forhaand. Ellers kunde de næppe have værget sig saa godt og med den moralske Holdning, som de hidtil har gjort det; de senere Aars Militærbegejstring i Frankrig stod sikkert ikke under den tidligere Gloire's Tegn ...

☒ Ja, jeg spørger. Der er maaske vise Mænd i Danmarks Rige, der kan svare.

☒ Men et drejer Spørgsmaalet sig *ikke* om: hvad man skal have Sympati for eller ej.

☒ Vi Danske har som politisk Folk ofte lidt under en kvindelig Sympatissyge; vi sympatiserede paa tværs af vore praktiske Interesser i 1863 med Polakkerne, i 1900 med Boerne, i 1905 med Japanerne o. s. fr.

☒ Kunde det ikke være heldigt, om vi for en Gangs Skyld lod os lede af en mandig, kold og klar Trang til *Erkendelse?* (»polit.« 30/10 14.)

24

☒

TYSK MILITARISME

☒ For den rette Opfattelse af moderne tysk Militarisme lægger selve Navnet betydelige Hindringer i Vejen. Ord er Masker. Hvert Slægtled overtager dem fra sine Forgængere og kæmper ofte ret haabløst for at faa dem brugeligt nuancerede; Mulighederne for Nydannelse og Udvikling paa det en Gang givne Grundlag er ofte fortvivlende ringe. Man kan desværre ikke danne Ord, som man danner kemiske Formler; naar H₂SO₄ betyder Svovlsyre, véd Enhver nøjagtigt, hvilke Grundstoffer Betegnelsen dækker over og i hvilket Forhold; men det nyt nuancerede Ord fordrer som Regel en Forklaring, der misforstaas eller glemmes ved fortsat Brug af Ordet, som altid stræber tilbage mod sin gamle Baas.

☒ Da jeg for et Par Maaneder siden søgte at karakterisere Kulturmomenterne i tysk Militarisme, prøvede jeg paa gennem Dannelsen af Ordet *Nationalmilitarisme* at fremhæve noget af det nationalt omfattende og folkeligt ejendommelige for det moderne Tysklands Militarisme; men jeg indser fuldt ud, at Opgaven alene herigennem ingenlunde kunde være 25 løst. Jeg forsøgte ydermere at naa hen imod Maalet gennem det Billede, at nationalmilitaristisk Tankegang nu er slaaet igennem det tyske Samfund som Kulsyren gennem en mousserende Vædske. Men Publikum er fra Foredrag, Diskussioner, Avisartikler, saa vænnede til blot at betragte Billeder som en Art æstetisk Fyrværkeri, der farverigt svæver i en vis Nærhed af den Idé, de vil anskueliggøre. Man applavderer Effekten, men har ingen skarpere Sans for den større eller mindre Grad af Præcision, hvormed Billedet er dannet. Man føler eller tænker nødtigt helt til Bunds, stopper gerne paa Halvvejen, sejler med Forkærlighed for Omtrentlighedens Vind. Billedet svinder ud i Bevidstheden, just som Fyrværkeriets Stjerner og Sole blegner i Mørket.

☒ Derfor turde det overfor et saa fremragende aktuelt Kulturfænomen som den moderne tyske Militarisme være paa sin Plads at søge dets Udvikling og Væsen noget mere detailleret fremstillet, end Tilfældet kunde være indenfor den i min tidligere Artikel givne Ramme.

☒ — Den af Prøjsen paa Grund af territoriale Omstændigheder og i Kraft af folkelige Anlæg udviklede Militærmagt og Overklasse-Militarisme var kulmineret under Frederik den Store, som jo i Parentes bemærket foruden at være et militært Geni var en Kulturens Pionér paa mangfoldige andre Omraader.

☒ Frederik den Stores Militarisme blev besejret af en anden genial Soldat Napoleon, hvis nye ledende Principer teknisk og moralsk bundede i den franske 26 Revolutions Idéer, og som regnede med det folkelige Opbud ved Dannelsen af sine Hære.

☒ Men da Prøjsen af Napoleon var slaaet ned til den fædrene Jord, vandt det derigennem, som hin Sagnets Kæmpe, Fornylse af sine Kræfter. Under Indflydelse af den nationale Rejsning mod Korsikaneren skabte Prøjsen, som sin Overvindes lærvillige Elev, med Uddybning og Udformning af Motiver, han havde anslaaet, i Aaret 1814 den almindelige Værnepligt.

☒ Dagen for den almindelige Værnepligts Tilblivelse er moderne tysk Nationalmilitarismes Fødselsdag. Da kom den til Verden og lignede vel nok i Datidens Øjne mest sin Fader, Soldaten, men i dens fuldt udviklede Skikkelse nu, et Hundrede Aar efter, præger den moderlige folkelige Oprindelse i højeste Grad dens Træk. Militarismen er vokset fra noget særlig militært til at blive noget helt almindeligt civilt.

☒ Krigerhaandværkets dybeste moralske Faktor er den gennem Selvbeherskelse udviklede Offervillighed. En Offervillighed gennem de mindste Ting lige op til Individets Liv. En Offervillighed i Lydighed, under Tjeneste, indenfor avtoritært ledet Organisation.

☒ Den militære Offervillighed slipper aldrig udenfor Organisationen, er kun berettiget i Kraft af den, tjener

udelukkende det større Hele, Hæren, som atter er Udtryk for Staten, netop denne bestemte, historisk og nationalt særtegnede Stat, der rummer de enkelte 27 Individuers Fællesegoisme og Fællesstolthed. Her er tilstrækkelig vidt og tilstrækkelig snævert for almindelig, gennemsnitlig menneskelig Intelligens og Moral. Vidt nok til, at samfundsfjendtlig Individualisme undgaas, snævert nok til, at en Svæven ud i uanskelige Drømmerier hindres.

✕ I Kraft af sit Formaal maa den militære Uddannelse udvikle Sansen for selv det tilsyneladende ubetydeligste, fordre en pinlig beregnet og beregnende Nøjagtighed, kræve Forudseenhed, lynsnar Beslutsomhed, hensynslos Sætten Energien ind — altsammen under Bevidstheden om, at vedkommende Individ i det overvejende Antal Tilfælde ikke høster noget Resultat for sig selv af det, han lider, handler, ofrer.

✕ Og ligesom Individet af den militære Opdragelse maa udvikles til at kunne blive den avtomatisk fungerende lille Maskindel af det Hele, maa det efter Omstændighederne kunne optræde som en med alle Evner i potenseret Form virkende Personlighed. Den menige Mand, der i et Stormangreb bliver følt som en lille Brøkdæl af sin Kolonne, kan i et særligt Hverv, som Vagtpost, Ordonnans, Patruljefører faa Brug for den højest udviklede, selvstændige Konduite.

✕ Tendensen i moderne militær Uddannelse gaar ud paa at bevare en Menig i hver Fører og udvikle en Fører i hver Menig. —

✕ Ud fra disse Synspunkter og i Kraft af for længst prøvet, stadig opøvet og udviklet Praxis er der i de sidste henved halvt Hundrede Aar i Tyskland skabt 28 en national Hær, hvoraf saa at sige hver eneste tysk Mand har været Medlem, en i teknisk og moralsk Henseende lige kæmpemæssig Organisation, hvis hele Taktslag og Tempo er bleven det ganske arbejdende Tysklands. Det militære Trit lyder i Skolen, fra den laveste til Universitetet, det er Industriens, Handelens, Arbejderbataillonernes.

✕ Tyskeren bliver Soldat, naar han — fra et som oftest veldisciplineret Hjem — 6 Aar gammel kommer i sin Skole, der ikke er noget Biografteater til behageligst mulig Meddelelse af Kundskaber, men først og sidst en streng Pligtskole; han er under hele sit Livs Virksomhed i Trøjen og bytter den først med Ligsjorten.

✕ Tysk Militarisme er blevet en national Arbejdsmetode, et borgerligt Livssyn, en Timelighedens Statsreligion, der bevidst eller ubevidst har naaet at gennemtrænge hele det tyske Folk.

✕ Selvfølgelig forstaas Nationalmilitarismen af den tyske Befolkning netop saaledes, som den Art sociale Værdier begribes og tilegnes af et Folk, bevidst af de faa, ubevidst af de mange, hyppigt fra disses Side under Angreb paa de Principer og Synspunkter, de i Virkeligheden praktisk følger. Det er som i en Familie, hvor Medlemmerne ved alle Livets afgørende Lejligheder faktisk viser sig at høre sammen og bero paa hinanden, uanset at de til daglig kan kritisere hinanden sønder og sammen og proklamere den mest ubetingede Uafhængighed.

✕ Krigen 1914 var kun en af de Livets afgørende 29 Lejligheder, hvor det tyske Folk fra Top til Bund demonstrerede sin »Militarisme«, men hver en løbende Dag under den dybeste Fred inden Krigens Udbrud arbejdede Tyskerne i alle deres Fag og Professioner fuldkommen lige saa »militaristisk«, som da de rykkede i Felten. Thi der er mere Militarisme i en tysk Modeforretning end i mangen en Smaastats Hær.

✕ — For en halv Snes Aar siden havde jeg Lejlighed til paa tysk-sydamerikanske Dampere Uger igennem at sejle sammen med civile Tyskere af den Samfundsklasse, hvis Virksomhed maa betragtes som særlig grundet i rent privatøkonomiske Synsmaader; det var Handelsmænd, der arbejdede i Brasilien eller Argentina. Om deres Gerning talte jeg med dem tidligt og silde, som man kun kan det, naar man Dag ud og Dag ind har Himlen over sig og Havet om sig og Tiden bestemt af Spise-Gongonen. De kunde kritisere meget af, hvad »Junkerne« og Officererne regerede op med hjemme i Tyskland, men uden at de tænkte over det, lød det militære Taktslag gennem al deres Nøjsomhed og Flid, Forsigtighed og Beregning, skaanselsløse Udholdenhed og Energi og ikke mindst i deres Ærgerrighed ud over den rent personlige Tilfredsstillelse og Fremsynet langt paa den anden Side deres egne Grave.

✕ Disse Handelens Mænd marscherer i Række og Geled med Industriens Folk, af hvilke selve Wilhelm v. Siemens nylig har sagt, at saaledes som Verdensøkonomien i vor Tidsalder har udviklet sig, 30 »befinder Industrien sig altid i Krig, den enkelte Industridrivende ligesom svømmer omkring i et Hav af Afhængighed, hvori han samtidig kun redder sin Eksistens ved selvstændigt at risikere den. Den økonomiske Udvikling foregaar i en stadig Kamp mellem Egoisme og Solidaritetsfølelse, mellem paa den ene Side Frihed og Selvstændighed, paa den anden Side Orden og Indskrænkning. Denne Kamp udkæmpes gennem et videnskabeligt systematisk, pligttro Arbejde lige ned i Tingenes Grund med selve Ens Tilværelse som Indsats.«

✕ Og paa den anden Side opfatter de aktiveste aktive Soldater i Tyskland, de ledende Officerer, intet Øjeblik Militarismen med en l'art pour l'art-Følelse, den er dem ikke noget særlig fagligt.

Den 6. November modtog jeg et Brev af 29. Oktober fra en tysk Officer, der havde skrevet det en rolig Dag ved Fronten. Brevskriveren hører som Divisionsgeneral til de højeste Militære, og han havde, da han skrev, haft det Held at faa stillet en betydelig og selvstændig Opgave, som han havde løst paa glimrende Maade, hans Navn er nu indskrevet i hans Hærs Historie.

Men i denne Feltherres Brev findes ikke et Ord af militær Begejstring.

Jeg havde i Begyndelsen af Avgust sendt ham nogle Linjer af rent personligt og venskabeligt Indhold. Vi har rejst sammen i Udlandet, besøgt hinanden i Tyskland og Danmark, drøftet litterære, 31 kunstneriske og særligt folkepsykologiske Emner, men aldrig vekslet saa meget som et Ord om Krig eller Militarisme, fordi vi begge instinktivt havde Fornemmelsen af, at det mellem os var overflødig.

Nu skriver han:

»Deres Kort af 12te Avgust er meget sent, først for faa Dage siden kommet mig i Hænde. Siden De skrev, er der hændet saa meget skæbnetungt (schicksalschweres) for vort Land, for vor Hær, for mig selv, og om vi end med Tilfredsstillelse og Stolthed kan se tilbage paa, hvad vi hidtil har kunnet yde, er der dog ingen af os, som ikke paa det dybeste beklager denne Krig med alt det frygtelige, den har i Følge. Det hos os, som Udlandet ynder at brændemærke som Militarisme, er intet andet end det ydre Udtryk for en ualmindelig Koncentration og Energi paa alle det offentlige og private Livs Omraader, et Udtryk, der for Udlændingen, hvem det er uvant, indeholder meget ubehageligt, endogsaa latterligt, i hvilken Forbindelse man dog skulde betænke, at der ogsaa hos Udlændingen findes meget, der ikke tiltaler tysk Smag ..«

Og længere hen i Brevet hedder det om en af den tyske militære Ledelses allerhøjeste Spidser, hvem Generalen i lange Tider har arbejdet under og sammen med: »Hans fornemme, fine, næsten bløde Natur betragter kun Krigen som den tunge Pligt, som ultima ratio«.

Med en saadan Selvfølgelighedens Ligevægt opfattes 32 Krigen af en tysk Hærfører som den fredelige Udviklings sidste, beklagelige Tilflugt og Militarismen som noget fuldkommen borgerligt.

Han er lige saa selvfølgelig i samme Grad klar over, at moderne tysk nationalmilitaristisk Aand bunder dybt i ældre, tysk Kultur med dens Flid, Pligtfølelse, Idealisme.

Det kan ikke stærkt nok fremhæves, at det moderne Tyskland ikke alene er Bismarcks og Moltkes, men ogsaa Kants og Fichtes, Hegels og Karl Marx's, og at det overhovedet har sine Ahner langt tilbage i tysk Aandsliv.

Men tysk Militærvæsen har ikke blot uddybet tidligere Tidens Almenfølelse betydeligt gennem det Krav til Opofrelsen af selve Livet, som det stiller til hver eneste Enkeltmand fra Fyrsten til Daglejeren; det har navnlig i allerhøjeste Grad populariseret og anskueliggjort de nedarvede tyske nationale Aandsværdier, klædt dem paa i Uniform med blanke Knapper, stillet dem direkte under en vajende og national Fane, gjort dem umiddelbart fattelige for selv den ringeste og i bibelsk Forstand Enfoldigste.

Militærvæsenet har kunnet præge gammelt tysk Guld til løbende Mønt i moderne Samfundslivs Tjeneste.

Og det har — som jeg tidligere havde Lejlighed til at udtale — formaaet dette paa Grund af sin Mej todes ejendommelige aandelige Slægtskab med den af vor moderne Maskin- og Massetid skabte Form for Tilværelse, hvor vældigt tiltagende, nationalt 33 sammensluttede Befolkninger uimodstaaeligt breder sig over internationale Kæmpemarkeder med uniformeret Masseforbrug, og hvor gigantiske Interesser kræver den minutløse og aarvaagste Forberedelse, den mest energisk gennemførte Handling under den skrappeste Konkurrence.

Man kan elske denne vor moderne Tid eller hade den; affinde sig med den maa man dog, naar man nu engang lever i den.

Og de forskellige Folkeslag kan føle forskelligt for tysk Militarisme lige ned til den mest isnende Kulde; uden om denne Aandsmagt kommer Ingen.

(»Polit.« 28/12 14.)

34

|X

TYSKEREN I VERDENSTIL

|X

I.

✂ Det er saare langt fra at være gaaet op for den almindelige Bevidsthed, at Tyskerne paa ingen Maade er fast udformede som Nation i Lighed med Englænderne eller Franskmandene, men at de politisk set befinder sig i en Historiens Smeltedigel. De er i Virkeligheden et Folk i Vorden med endnu meget embryonisk i politisk og moralsk Holdning.

✂ Vel at mærke et *Verdensfolk* i Vorden, hvor Englænderne er et Verdensfolk i fuld Virksomhed, og Franskmandene et Verdensfolk, der har trukket sig tilbage fra Forretningen og endnu kan leve som Rentier.

✂ Den nuværende Krig er just Verdenskrig i den Forstand, at den kommer til at afgøre, om Tyskland vil naa frem til at blive virkelig politisk Deltager i Herredømmet over den vide-vide Verden, eller om det tyske Kejserdømme skal blive ved at være det, Englænderne foragteligt kalder for en Fastlandsmagt, og Tyskerne selve benævner en Territorialstat.

✂ Tysklands materielle Krav opfordrer det til at 35 gøre Forsøget, Tyskernes ideelle Indhold berettiger dem — efter deres egen Opfattelse — i højeste Grad dertil.

✂ Betegnende er det, at maaske den Bog, der for Tiden har slaaet stærkest an i Tyskland, hedder »Den tyske *Tanke i Verden*«, og at den straks i sin Indledning stiller sig paa et absolut idealistisk Standpunkt.

✂ »Menneskenes sædelige Fremskridt,« siger Forfatteren, *Paul Rohrbach*, »fuldbyrder sig ikke først indenfor Menneskeheden som saadan, men indenfor Nationerne,« og »den tyske Tanke betyder Tyskhedens sædelige Væsensindhold som formende Kraft i den nuværende som i den fremtidige *Verdensudvikling*«.

✂ Denne »tyske Tanke«, hedder videre, »behøver ikke« — som det er bleven sagt om den romerske — at »være Verdens Herskerinde eller ogsaa ikke være«. Men saa vidt maa Sammenligningen mellem Rom og Tyskland føres, at man siger: »kun som *Medherskerinde over Verdenskulturen* kan den være eller ogsaa ikke være.«

✂ Den, der vil studere det moderne Tysklands Psykologi — og hvem ønsker ikke for Tiden i egen Interesse det? — finder i Rohrbachs Bog og Folkegunsten, som den nyder, mangt et nyttigt Vink.

✂ Bogens Popularitet betyder endnu mere, end om den var et Lejlighedsprodukt, fremkaldt af Krigen. Den udkom i 1912, og dens Tanker var allerede den 36 Gang forlængst i Vækst; men efter den historiske Iste Avgust vandt de i Bogens op til Dagen førte Skikkelse fuldt ud Resonnans.

✂ Dens Forfatter er baade filosofisk Doktor, Licentiat i Teologien og Docent i Kolonialpolitik ved Handelshøjskolen i Berlin.

✂ Den ejendommelige Legering i hans aandelige Indhold er allerede hermed givet.

✂ Som Liflænder begyndte han sine akademiske Studier ved Dorpats den Gang endnu tyske Universitet, berejste i yngre Dage aarevis Rusland, Persien og Tyrkiet, var 1903—1906 kejserlig Kommissionær for Kolonisationen i tysk Sydvestafrika og foretog i Tilslutning til denne Virksomhed udførlige Studierejser i Kamerun og Togo, Østafrika og Østasien.

✂ Han er saaledes alt andet end Prøjer i gammel kontinental Forstand. Tværtimod, med sine 45 Aar betyder han netop den nye tyske Type, der er ved at danne sig, Tyskeren i Verdensstil.

✂ Vorherre skal vide, at han ikke skriver godt. Paul Rohrbach deler i saa Henseende Skæbne med Størsteparten af det tyske Riges Skribenter (om end der i de senere Aar har gjort sig kendelige Fremskridt gældende). Det har nu en Gang været saa, at Luthers og Goethes, Heines og Nietzsches Fædreland i moderne Tid har været saa optaget af økonomisk og politisk, militært, teknisk og videnskabeligt Arbejde, at Udviklingen af kunstnerisk Stil til litterært Almeneje maatte blive forsømt. Tyskland har i saa Henseende savnet Betingelserne; det har hverken kæmpet sig igennem til et virkeligt politisk Storfolks Overlegne Harmoni eller maattet indskrænke sig til et afmægtigt Smaafolks artistiske Isolierthed. I Forbigaaende bemærket kender jeg et Folk af lav politisk Rangklasse, hvor en fint udviklet litterær Stil nu i den sidste halve Snes Aar er ved at gaa i Opløsning paa Grund af den Mangel paa Disciplin, der efterhaanden gennemtrænger hele dette lille Samfund. —

✂ Som Hovedmassen af tyske litterære Frembringelser udnytter Rohrbachs Bog sit Kundskabsstof ubehændigt, lidet anskueligt, uden Sans for stilistisk Arkitektur. Den er et Tankemateriale, hvoraf der burde være skrevet en Bog, men Tankerne er interessante.

✂ Forfatteren har kun fundet et eneste virkelig prægnant Billede; det er til Gengæld centralt.

✂ Han sammenligner det moderne Tyskland med et Træ, der vokser i en Klipperevne. Enten maa det

sprænge Stenen og vokse videre, eller det vil langsomt visne hen.

☒ Befolkningen tager saa stærkt til, at i Løbet af 3 Aar er Tyskerne blevne saa mange flere, som der findes Schweizere i Evropa, paa 6 Aar forøger de sig med Hollands eller Sveriges Folkemængde, og indenfor en Menneskealder naar Tilvæksten Spaniens og Portugals Folketal. Og Tyskerne vokser og tiltager ikke i et vidtstrakt Land, der har Overflod paa alt, hvad Tilværelsen kræver, Brødkorn, Jordens Skatte og Raastoffer; hidtil var de snævrede inde af ingenlunde gunstige Grænser, medens Aar for Aar den 38 Del af det tyske Folk progressivt øges, der kun kan friste Tilværelsen, naar der bliver indført Materialer og udført Fabrikata. Det kan ikke nytte at sige til Tyskerne: Arbejd I blot paa at udvikle Eders Kultur og Eders Rigdom saa godt I kan, bliv dygtigere og dygtigere i videnskabelig, teknisk, kunstnerisk Henseende — men giv Afkald paa at trænge Eder frem i stadig nye Lande som Købmænd og Fabrikanter, Redere og Finansmænd! Tyskerne er simpelthen tvungne til at sende deres Sønner og deres Penge over de store Have, ligesom Englænderne gør det, og lade dem yngle Penge, som kan vende hjem igen ligesom i Storbritannien. Og for ikke direkte og indirekte at blive hindrede i dette Arbejde, maa de ogsaa militært tage Konkurrencen op med Nutidens frygteligste Militærvælde, det britiske Herredømme over Havene, hvorpaa Storbritanniens økonomiske Magtstilling blev grundet og for en væsentlig Del stadig beror.

☒ Rohrbach ofrer intet Ord paa Spørgsmaal som det om Serbernes Fyrstemord, eller hvorvidt Belgiens Neutralitet var krænkede gennem ensidige Aftaler med Ententemagterne, inden Tyskerne brød ind i Landet, Verdenskrigen er ham kun et Led i den naturnødvendige Udvikling, hvis Lejlighedsaarsager kan være ganske ligegyldige.

☒ Den tyske Formerelse er »Udslag af en rent elementær Naturkraft«, der just, hedder det videre, »kun vilde kunne bringes til Stilstand gennem en Udtørring af den naturligt-sædelige Følelse, saaledes 39 som Franskændene har oplevet den, eller ved et frygteligt ydre Sammenbrud, saa at vi ikke mere kunde føde og opdrage de Børn, der blev os fødte«.

☒ Og den tyske Idé »kan kun blive ved at leve og tage Vækst, naar dens materielle Grundlag, det vil sige Antallet af Tyskere, Tysklands Velstand, Mængden af de verdensøkonomiske Forbindelser, der tjener tysk Økonomi, stadig tager til. I Løbet af de første fire Decennier efter det tyske Riges Grundlæggelse er dette sket med voksende Hast. Men derigennem følte Englænderne sig stadig bragt nærmere mod den Afgørelse, de maatte træffe om, hvor vidt de vilde tilpasse deres Interesser og Krav i Verden til vore og arrangere sig med os i saa Henseende, eller de vilde forsvare deres hidtidige oversøiske Supremati med Magt — de valgte det sidste Den, der har fulgt Verdensudviklingen i de sidste Hundrede Aar og været i Stand til at danne sig et personligt Indtryk af, hvorledes Forholdene nu ligger, kender mellem alle de Spørgsmaal, der angaar Folkeslagenes og den menneskelige Kulturs Fremtid, et, der rager højt op over ethvert andet, nemlig dette: Er alene den angelsachsiske Type bestemt til at opnaa Herredømmet over de Dele af Jorden, hvor Udviklingen endnu er flydende — Afrika, de tyrkiske Lande, Kina, Indien — eller vil der ogsaa dér blive et Spillerum for tysk Væsen, saa at det paa denne Side og hinsides Oceanet kan blive en verdensbestemmende Faktor i den samlede menneskelige Kulturudvikling«.

40

☒ Dette er for Rohrbach — som for det virkelig moderne Tyskland — det Kæmpespørgsmaal, under hvis Himmel hele den nuværende Kamp paa sine forskelligartede Valpladser udfægtes.

☒ Med dyb Beundring ser Rohrbach paa Englænderne for det virkelige Verdensriges Skyld, som de har skabt, »ingen, som kender den engelske Verdensmagts Bygning, kan bestride, at for at rejse den har en mægtig Sum af sædelig Folkekraft og Dygtighed været nødvendig. Det forstaar sig af sig selv, at det i mange Tilfælde er gaaet til paa højst menneskelig Vis. Saadan er det overalt, hvor det drejer sig om store Riger; der er nu engang ingen stor Idé, der kan virkeliggøres uden Ufuldkommenhed og ved Magt«.

☒ Og Tyskerne vil da nu søge at virkeliggøre deres store Idé, sikkert heller ikke uden »Ufuldkommenhed« og ved Magt ...

☒ Denne bestandig fremhævede tyske Idé, der i Rohrbachs Fremstilling betragtes som noget givet, der ikke kræver nærmere Forklaring, dette tyske Væsen, denne tyske Tanke, som skal blive Verdenstanke, er *den moderne tyske Stats-Idé*.

☒ I tidligere Kroniker har jeg søgt at definere denne Tyskernes »borgerlige Statsreligion«.

☒ Jeg fremhævede, at den havde dybe Rødder langt tilbage i tysk Kultur, men at det er Militærvæsenet, som efter almindelig Værnepligts Indførelse for et Aarhundrede siden har uddybet den til hvert enkelt 41 Individts personlige Offer af Liv og Blod og tillige populært »indpisket« den nationalt. Den er Skolens, Videnskabsmændenes, Hærens, Arbejderbataillonernes, Kants og Fichtes, Hegels og Karl Marx's, Bismarcks og Moltkes.

☒ Krigen 1914 med det tyske Socialdemokratis ufortøvede Rykken i Felten, med hele Folkets rent personlige

Hengivelse under Militæret, med den indgribende statslige Regulering af det borgerlige Erhvervsliv, som er fulgt efterpaa, har givet denne Statsidé en praktisk Indøvelse, som kan faa de aller betydeligste Følger efter Krigen.

☒ Og denne i Ordets dybeste Forstand socialistiske Samfundsreligion er et Slag midt i Ansigtet paa angelsachsisk Tankegang. Den er den personlige Underordnings, Disciplinens, Offerets Idé, hvis Maal ikke er Individets størst mulige Vel, men den højst tænkelige Udvikling af den nationale Stat og derigennem af den almindelige Kultur.

☒ For Angelsachserne er Staten endnu Individets Tjener i liberalistisk Aand fra Midten af det 19de Aarhundrede. Den er først og fremmest »Natvægterstaten« — som Socialisterne kaldte den — hvis Hovedopgave var at holde Tyve, Røvere og Ildsvaade i snævrere og videre Forstand borte fra Borgerne. Eller som Professor *Francke* ved det amerikanske Harvard-Universitet nylig har udtrykt det: »Englænderen og Amerikaneren betragter det som noget overspændt Fantasteri, at Staten skulde være andet og mere end en Institution til Værn for de enkelte Individets 42 Lykke, at den skulde staa som kollektiv aandelig Personlighed over og hinsides de enkelte Menneskers Liv, at det mindre gjaldt disse enkelte Personers Lykke end det at faa dem hævet op paa et højere Trin af Tilværelsen, udvikle dem til en sædeligt højere Type Mennesker«.

☒ Af mangfoldige Forfattere er der med Rette peget paa de *økonomiske* Momenter i den nuværende Verdenskrig, men atter og atter maa det pointeres, at de ingenlunde naar frem i samme Plan som de *ideelle*.

☒ Dette er Verdenskampens inderste Kærne.

☒ Man kunde vel nok have tænkt sig, at den tyske Formerelses Overskud kunde have fundet Brødet og et godt Stykke Kød til Brødet paa fredelig Vis mange Aar endnu indenfor vor af Angelsachserne beherskede Storverden. Men har nogen Sinde et Ord ramt sjælelig dybt, saa er det Ordet om, at Menneskene lever ikke af Brød alene. Som saa uendelig meget af den moderne Klassekamp slet ikke er det Brødspørgsmaal, den udgives for, men tager Sigte paa ganske immaterielle Værdier, saaledes er den Tyskernes Kamp mod Angelsachserne, der uundgaeligt maatte føre til Krig med Ild og Jern, ikke inderst inde Kampen for Brødet, men en Kamp om Idéer.

☒ Thi det er en af Tilværelsens mangfoldige logiske Modsigelser og psykologiske Sandheder: Om Brødet og hvad dertil hører kan Mennesker slaas af de mest tvingende Grunde og paa den nederdrægtigste Maade; men de *kan* i hvert Fald stundom, ledede af fornuftig Indsigt i fælles Skade og Fordel, naa et Forlig,⁴³ der deler Brødet i et vist Forhold mellem dem; til syvende og sidst er Spørgsmaalet om Brødet noget kvantitativt. Men Spørgsmaalet om Idéer er kvalitativt, og om Idéer maa der kæmpes ud. Ingen Krig er frygteligere end Religionskrig, hvad enten den føres med Soldatens eller med Forkynderens Vaaben, og Tyskernes og Angelsachsernes Krig nu mod hinanden er en Religionskrig, der føres med begge Arter Vaaben.

☒ Man tør ikke blive træt af at gentage, at Verdenskrigen først og fremmest er forskellige Kulturer, der støder sammen. Paa den ene Side angelsachsisk, »liberal« Individualisme, paa den anden Side det, som Englænderne tendentiøst kalder »tysk Militarisme«, og som i Virkeligheden er den, gennem Militarismen udviklede, socialistiske — men ikke socialdemokratiske — Statsidé, der er bleven det tyske Folks borgerlige Religion.

☒ Den amerikanske Journalist og Udgiver af »Harpers Weekly«, *Norman Hapgood*, har i sit Tidsskrift opstillet den Forklaring af Verdenskatastrofen, at den skyldtes noget psykisk patologisk hos det tyske Folk, nemlig et regulært Højhedsvanvid.

☒ *Den* Sandhed er der i Amerikanerens Opfattelse, at Tyskerne vel ønsker at forøge deres Rigdomme, fordi de nu en Gang skal leve; men de vil først og fremmest føle deres Aands Vingslag over den hele Verden.

☒ Krigen er for Tyskerne aller inderst inde *den tyske Tankes*, *det tyske Væsens* Erobringskrig.

44

☒

II.

☒ Uden det af Dosmerne altid misforstaaede *l'art pour l'art*-Synspunkt naas ingen virkelig Højde paa noget som helst menneskeligt Arbejdsfelt. Den moderne Tysker har tilegnet sig dette Synspunkt i central Forstand, idet han har gjort selve *Arbejdet* til en *art pour l'art*, en Kunst for Kunstens Skyld. Hans Livsopfattelse er Arbejdets og Arbejdsglædens, Organisationens og det personlige Offers til Bedste for det Almene. Han vil missionere for denne Livsopfattelse over hele Verden med Sværdet, Pennen og det moralske Eksempel.

☒ Absolut ogsaa med Sværdet. Ingen stor Idé er slaet igennem ved Ordets Forkyndelse alene, mener han at turde paastaa, heller ikke »Menneskerettighederne«s. Desuden er, som Rohrbach udtrykker det, »ingen

kraftig national Tilværelse tænkelig uden en tilstrækkelig bred territorial Basis.«

✂ Afgørelsen af det »tilstrækkelige« i det Kvantum Land og Vand, som den store Idé behøver for sin himmelstræbende Pyramide, vil utvivlsomt altid ligge i den Vaabenstærkeres Haand, og det kan derfor ikke undre nogen Tysker, at smaa nevtrale Folk med Ængstelse ser paa den tyske Tankes Fremgang, ej alene fordi de endnu ikke har faaet sig arbejdet ud af det 18.—19. Aarhundredes engelsk-franske Individualisme, men ogsaa fordi de kunde tænke sig Muligheden af, at den missionerende tyske Tanke til 45 fuld Udvikling af sin Verdensbygning kunde faa Brug ogsaa for vedkommende Befolknings »territoriale Basis«, der i al Beskedenhed kunde tjene det stolte Formaal.

✂ En svensk Dame har en Gang fortalt mig om sin Samtale med en Tysker angaaende de nordslesvigske Bønders Utilfredshed med, at deres Kulturs »territoriale Basis« var bleven tysk, og at de ikke kunde aandeligt fordøje visse Sider af tysk Væsen. Hun blev mødt med den Bemærkning, at Tyskerne slet ikke forstod de Folks Utilfredshed, den maatte kaldes baade sagligt og moralsk uforsvarlig, »vi vil jo dog kun skænke dem det bedste og største, som vi ejer, den tyske Kultur!« Hvorefter den aandfulde Dame oplyste ham om, at en Præst i hendes Hjemland plejede at bruge den Vending, at »der gives nu en Gang Folk, som ikke *egner* sig for Himmerige«.

✂ En moderne Tysker vilde dertil i kristelig Aand indvende, at *alle* Mennesker maa bringes til at egne sig for Himmerige. Men han vilde tilføje, at dette saa vist ikke opnaas ved Sværdet alene.

✂ Det gælder for den moderne Tysker først og fremmest om at gøre moralske Erobringer.

✂ Ud fra sit idealistiske Synspunkt maa han forstaa og forstaaer han ogsaa fuldt ud, at en Missioneren ved ydre Magtmidler alene vilde hidføre den tyske Tankes ynkværdige Fallit og kun godtgøre en indre Skade, som hurtigt vilde have dens fuldstændige Sammenbrud til Følge ...

✂ Med skarp Kritik peger ogsaa Rohrbach paa tysk 46 Svaghed, Ufuldkommenhed og Umodenhed i Arbejdet for den nationale Idés Udvikling og Udbredelse.

✂ Der er først den historisk givne Splittelse af Tyskland politisk og religiøst: Alt for mange Tyskere staar i Evropa politisk udenfor det Statssamfund, der omfatter Størsteparten af dem, Millioner paa Millioner har særligt i Nordamerika kun tjent Angelsachserne som »Kulturgødning«. Den konfessionelle Kløft, der gennemfører Tyskland, bringer en stor Mængde Tyskere mere eller mindre ubevidst under aandelig Paavirkning af en ikke national, idémæssigt universel, praktisk set romansk Kirke. Tilmed blev Tysklands politiske Enhed først naaet sent og under pinefulde Fødselsveer, medens England og Frankrig forholdsvis tidligt og let blev samlede til Helhedsstater og derigennem vandt et betydningsfuldt Forspring for Tyskland.

✂ Og indadtil er den nationale Idé endnu ingenlunde udmøntet efter sit fulde Gehalt.

✂ I Tyskernes naturlige Anlæg er der en lidenskabeligt individualistisk Aand, Hans Sans for netop det særliges Betydning har haft sin væsentlige Lod og Del i den historiske, nationale og religiøse Splittelse indenfor Tyskland og i, at Enhedstanken først gennemførtes forholdsvis ufuldkomment og saa sent. Den samme Særfølelse har til stor Skade for den nationale Tankes fulde Udvikling bevirket, at tysk Samfund, ogsaa efter at Smaastaternes Partikularisme var ophørt, hærgedes af Partivæsen og navnlig blev ved at være socialt spaltet i det ægte tyske 47 Stands- og Kastevæsen. »Uden Overdrivelse«, hedder det hos Rohrbach, »kan man sige, at paa Trods af de mange store Ord, som lyder nu til Dags om tysk Væsen, dets Ret og Værdighed, sigter den almindelige Tyskers Selvfølelse først og fremmest paa hans Klasse eller Kaste, hans Stand eller Fag, kort og godt paa en eller anden Gruppe indenfor den folkelige Helhed og først derefter paa den nationale Idé i sit fulde Værdiindhold. Saa længe den ene Tysker kan anse den anden for noget ringere, fordi han kun har en mindre Titel, som Student ikke bar de kulørte Baand, overhovedet ikke besidder »Kvalifikationer«, saa længe har al national Tale kun et meget betinget Værd.«

✂ Med den snævre Stands- og Kastefølelse følger en beklagelig Tendens mod Skematisme i Opfattelse og Domme, Gennemsnitstyskeren bliver tilbøjelig til at sove aandeligt ind i sin Stands eller Klasses almindelige Skøn, og »Princippet om ethvert tænkende Enkeltvæsens sædelige Uafhængighed« kommer i Fare.

✂ Efter 1870 er Tyskerne skredet mægtigt fremad paa det materielle Omraade og i tiltagende Progression. Tallene for Rigets samlede Ind- og Udførsel var, efter Rohrbachs Angivelse, i 1880 5,81 Milliarder Mrk., i 1902 10,92, i 1907 17,01, i 1913 22,5 Milliarder. En Sammenligning med andre Nationer viser, at Tysklands samlede Handel ved det nye Aarhundredes Begyndelse stod omtrent i Klasse med Franskmandenes og Amerikanernes overfor Englænderne, hvis 48 Handel overgik den tyske med godt 60, den franske og amerikanske med godt 90 Procent. Men i 1912 overtræffer den engelske Handel den franske med 100 Procent, den amerikanske med 70 Procent, men den tyske kun med omtrent 35 Procent.

✂ Og til denne Udvikling af Handelen svarer en lignende Marsch fremad indenfor Kul-, Jern- og al anden Industri, Jernbane-, Post- og Telegrafvæsen, Bankvirksomhed o. s. fr. Vurderingen af et Folks Formue hører i Følge Rohrbach »til de vanskeligste, der gives, og er altid usikker«. Men desuagtet turde man være

berettiget til at hævde, at de sidste Aars Undersøgelser har gendrevet den gamle Tro om Tyskernes Fattigdom i Sammenligning med Franskmand og Englændere. Fra 1900 til 1908 tiltog Sparekassernes Tilgodehavende fra 8,9 til 14,6 Milliarder, og for Øjeblikket er de 18 Milliarder; 1895 var den Formue, der i Prøjsen var ansat til »Ergänzungssteuer« ca. 64, i Skatteperioden 1911—13 ca. 104 Milliarder. Samtidig er Antallet af dem, der var pligtige til at svare denne Skat steget med over 50 Procent, medens Befolkningstallet kun er steget med ca. 29. Ogsaa herigennem ses altsaa, at Nationalformuen vokser hurtigere end Folketallet ... 1913 med et samlet Tal af 22,5 Milliarder har allerede bragt os paa det Trin, som England kun 5 Aar tidligere stod paa.«

49

|X

III.

|X Denne uhyre Vækst i Folketal, Virksomhed og Velstand er ikke Maalet for det moderne Tysklands Tanker, men man ser i den en glædelig Tiltagen af de materielle Betingelser for »tysknationale Livsvirkningers Udbredelse i Verden,« som Rohrbach udtrykker sig. »Jo mægtigere det Folkelegeme bliver, hvorfra Kræfterne udstraaler, desto mere uimodstaaeligt gør de deres Virkninger gældende.«

|X Og hvad de afgørende, ideelle Betingelser i saa Henseende angaar, haaber Rohrbach sikkert paa, at de vil tage til og vise sig at kunne fuldtud overvinde alle hæmmende Indflydelser.

|X Først og sidst er alle Tyskere gennemtrængte af jublende Glæde over det tyske Folks Holdning under den nuværende Krig. Derigennem har Nationen vist, at den paa Trods af alle Tendenser i modsat Retning, dog besidder »den største nationale Dyd, nemlig Evnen til at kunne trænge alt, hvad der skiller, tilbage for det nationale Fremskridts Skyld«.

|X Tyskerne bestod den moralske Ildprøve. Den store Krig blev dem en hellig Krig, Eksistenskrigen i Ordets inderligste Forstand, fordi Eksistens ikke er Stilstand, endsige Vegeteren, men Udvikling og Fremskridt mod de højeste Maal. Inden Krigen kunde man ikke undertrykke Tvivlen om, at al tysk Pligtfølelse, Arbejdsiver og Samvittighedsfuldhed kun vilde have ført Nationen »til Verdensfolkets Port«. Den Nøgle, der maatte til for at aabne den, 50 var just den hidtil usikre »nationale Erkendelse og nationale Vilje«.

|X Hvad det nu gælder om, næst efter at bestaa i Vaabenkampen, er at faa udryddet al den tyske Svaghed og Ufuldkommenhed, som endnu ligger Folket i Blodet fra dets nationale Fornedrelsens Tid. —

|X Paul Rohrbachs Kritik af tysk Kaste-Aand, Kirkepolitik, Partivæsen, Embedsstandens Formalisme, den diplomatiske Repræsentations Mangel paa Smidighed o. s. fr., er meget indgaaende og pisker tysk Forfængelighed med Skorpioner. I Spørgsmaalet om tysk oversøisk Politik og tysk Kolonialstyre opstiller han Englænderne som det store Forbillede med de gennem Aarhundreders Fejlgreb og Erfaringer erhvervede mægtige Fortrin, blandt andet deres Forstaaelse af udvandrede Landsmænds eller afhængige fremmede Folkeslags Trang til relativ Selvstændighed og Bevarelse af lokale eller nationale Ejendommeligheder. Pligt troskab og Paalidelighed gør det saa vist ikke alene, Tyskeren maa faa sig arbejdet ganske anderledes bort fra det Hjemmevante, Skemaet, Fordommene, han maa erhverve en udviklet Storstilethed i indre Syn. Al materiel Fremgang over den ganske Verden vil kun føre til ideel Ruin og altsaa i Virkeligheden være kulturfjendtlig, hvis tysk Aand ikke er i Stand til gennem yderligere Udvikling at gøre de »moraliske Erobringer«.

|X Her er det, Rohrbach kommer ind paa det Spørgsmaal, der beskæftiger Tyskerne af alle Klasser og Samfundslag langt mere end de fleste Udlændinge 51 véd af, Spørgsmaalet om, hvorfor dog i Alverden Tyskerne er saa ilde lidte.

|X Denne Uvilje er Tyskeren pinlig, fordi han har en sentimental Trang til at blive holdt af; Amerikaneren ejer, med en forfængeligere Nuance, noget af det samme, hvorimod det er Englænderen komplet ligegyldigt, om Fremmede kan lide ham eller ikke, han gaar sin Vej og følger sin Moral, saaledes som han nu en Gang har dannet sig den, Resten maa blive en Sag mellem ham og hans Samvittighed.

|X Der er i alle Lande Folk, som gennem et Livs lagttagelse og Arbejde har lært Tyskerne virkelig at kende, erhvervet Betingelserne for at vurdere deres Fortrin og være i Stand til — ikke at se bort fra, men se igennem og bag om deres Fejl.

|X Disse Folk staar det klart, at saare mange af deres respektive Landsmænd betragter Tyskerne med udpræget historisk Nærsynethed. Det herlige engelske Ord om Generationerne, der skal til for at danne en Gentleman, gælder dog for Stater som de enkelte Individier, og naar man bedømmer tysk Væsen, maa der regnes ikke blot med dets specielle Udvikling i de sidste halvhundrede Aar og de Kulturværdier, denne Udvikling har frembragt, men ogsaa med den uforgængelige og stadig frugtbare tyske Muld, som skabte den senere Middelalders, Reformationens og Goethes Tyskland.

✕ Lejlighedsvis bør det hele Spørgsmaal om Karakteren af og Aarsagerne til den udbredte Uvilje mod Tyskerne gennemarbejdes fra Grunden.

52

✕ Men foreløbig indeholder allerede Rohrbachs egen Erkendelse af denne Kendsgerning og delvise Behandling af Emnet meget af Interesse.

✕ Tyskerne har lidt pinlige Nederlag, udtaler Rohrbach, i Kampen for deres kulturelle Indflydelse. Det gælder Nordslesvig, Prøjsens polske Landsdele, Elsass-Eothringen.

✕ Og det er aabenbart, at han mener, disse Misgreb og slette Resultater skyldes noget stadig *for mekanisk* indenfor Statsopfattelsen, nedarvet Smaalighed og endnu utilstrækkelig psykologisk Sans.

✕ Fremtidig maa dette blive ganske anderledes.

✕ Rohrbach indrømmer, at Tyskere har gjort sig rigelig skyldige i »chauvinistisk Selvforglemmelse«, men han vil bestemt hævde for sin Nation baade »Lysten og Evnen til at se ogsaa andres indre Ret«, ja finder endog disse Egenskaber mere fremtrædende hos den end hos Englændere og Franskmænd. Men Englændere og Franskmænd har paa Trods heraf gjort langt større moralske Erobringer end Tyskerne i Kraft af de »Frihedsideer«, som har betydet saa overvældende meget i de sidste Aarhundreders Kulturbevægelse. Rohrbach finder aabenbart, at hans Landsmænd uretfærdigt har lidt under, at det tilfaldt dem at udvikle den i Følge Sagens Natur mindre populære »reaktionære« Side af Betingelserne for det menneskelige Fremskridt; men han fremhæver udtrykkeligt, at Tyskerne ogsaa ofte har manglet Blik for den vedvarende relative Betydning af de »liberale« Idéer. Og »Modsætningen«, siger han, »eller 53 det ulykkelige Komplement til al vor Pligtfølelse og Arbejdsiver er Skolemesteri og Mangel paa Lethed i Formerne.«

✕ Udlandets Passiar om den kulturfjendtlige tyske Militarisme berører ikke Rohrbach dybt. Den beror for ham som for enhver, der kender noget virkeligt til Tyskland, paa en Uvidenhed og Mangel paa aandelig Bevægelighed, som har haft sin længste Tid. Men med Sorg indrømmer den tyske Forfatter, at der er *virkelige* Mangler i Nutidens tyske Kultur, og at den indsigtfulde og dannede Udlænding kan have Ret, naar han paastaar, at det 20de Aarhundredes Tysker er langt fjernet fra gammel tysk Kulturs Dybde og ofte virker med den materielt stærke og praktiske Parvenus aandelige Fladhed og Ublufærdighed. Ikke at Englændere og Franskmænd som Folk skulde være bedre underviste og mere dannede end Tyskerne; ethvert Barn véd, at det ikke er Tilfældet; men i England og Frankrig er den ældre Kulturs hele almindelige Dannelsesniveau ikke i den Grad som hos Tyskerne undergravet af den højest mulige Ydeevne paa et enkelt Omraade.

✕ »Den videnskabeligt specialiserende Methode,« siger Rohrbach, »var den nødvendige Betingelse for vort materielle Fremskridt, men den truer os paa den anden Side med en tiltagende Mangel paa *indre* Dannelse, og man maa desværre bekende, at vor ydre Holdning og Optræden allerede bærer Spor af, at denne Proces er skredet langt frem ... Jeg kender intet Land og intet Folk i Verden, hvor Folk, der 54 kalder sig dannede, larmer saa udannet op i deres Underholdning, ved Bordet, i privat eller offentlig Selskabelighed som i Tyskland ... der er her mindre Tale om en indre Karaktersvagthed end om en Art national Uopdragenhed, som hænger sammen med, at det gennemsnitlige Dannelsesniveau er sunket, samtidig med, at vi er gaaet materielt saa stærkt fremad under den skarpeste Vædekamp hjemme og ude.« Derfor er ogsaa baade Englænderen og Franskmænd Tyskeren overlegen i sit Samkvem med fremmede Nationer.

✕ »Hele vort Væsen som moderne Kulturfolk,« slutter Rohrbach, »er endnu ikke tilstrækkelig ligevægtigt, det svajer og svanker imellem et Selvbevidsthedens For meget og For lidt ...«

✕ Det moderne Tyskland med sin Verdenstanke er selvbevidst og stærkt. En Selvkritik som den, Paul Rohrbach giver Udtryk for, vil kunne øge dets kulturelle Styrke overordentligt.

55

✕

BERLIN I NYTAARSUGEN 1915

✕

I.

✕ Paa Rejsen for nylig fra København mod den tyske Grænse svirrede Luften allerede i Jernbanekupéen af Rygter om den forestaaende militære Visitation. En dansk Nordslesviger, tysk Undersaat, men bosat i København, havde gjort Turen flere Gange og kunde ud fra egen Erfaring og i Kraft af andres Oplevelser tilraade ikke at have nogen som helst skriftlig Notits paa sig, ingen Breve, intet Guld, ingen fremmede Aviser eller ikke-tyske Bøger. Og om Bord paa Færgen mellem Gedser og Warnemünde tog Rygterne Fart med

Aftenmørket og Vinterblæsten: det hændte, at Folk blev klædt helt af, og nylig var der da ogsaa inderst inde paa en Russer, der havde spillet Svensker, fundet 40,000 Rubler i Guld; af en norsk Dames blonde Haarfylde havde Soldaterne udpillet et vigtigt engelsk Brev, og mellem de to Saaler i en dansk Herres solide Vandstøvler fundet en højst kompromitterende Meddelelse.

☒ Nogle af de Rejsende smilede, andre trak lidt nervøst paa Brynene, alle følte vi noget af et krænkende Ubehag ved nu ret snart at skulle behandles som formodede Forbrydere.

56

☒ Hele den ubehjælpssomme, uselvstændige, hordeagtige Fornemmelse, som griber Mennesker, der med Hænderne fulde af Rejsetøj stimler over en Landgang under Billetkontrollens Øjne, var i høj Grad forstærket, da vi omsider havde fast Grund under Fødderne og i usikkert Lygteskær bevægede os henimod noget stort mørkt noget, som man sagde var Visitations-skuret.

☒ Fra Landgangen og Halvmørket paa Vejen havde vi haft Indtrykket af Soldaterskikkelser og Geværer; men først inde i den gasbelyste store Lade fik vi en Soldat paa nært Hold. Han ordnede os to og to ude i Ladens yderste Afdeling, der var skilt fra det Indre ved en — endnu lukket — Skydedør.

☒ Jeg maa indrømme, at Indtrykket af den tyske Krieger ikke var skrækindjagende. Det var en Soldat i Biedermeier-Stil, baade hvad angaar Mand og Udstyrelse: fyrretyve Aar, hængende, tykt, lyst Overskæg som Ølskum, runde Kinder, let buet Mave, god, varm mørk Uniform, lidt kulørte Opslag og den elskværdigst muligt høje Chakot i Smagen fra vore Bedsteforældres unge Dage.

☒ Mandens Optræden svarede til hans Udseende. Der var noget velgørende i hans fredelige: »Nur nicht drängen, meine Herrschaften!« — og det inderligt overflødig, men faktisk beroligende: »Sie kommen alle 'ran!«

☒ Og gennem Skydedøren, der med stor Omhu blev skubbet fra og skubbet for af en anden uniformeret Hr. Biedermeier med Brilller og graasprængt Fuldskæg, 57 kom vi to og to ad Gangen efterhaanden »'ran«.

☒ Med Tolderne blev man hurtigt færdig, men saa kom Chakotmændene og begyndte at pakke alting ud af Ens Kofferter og Tasker, Stykke for Stykke.

☒ Som den Øverste paa Pladsen optraadte en endnu slank Landsturm-Officer i Mandens bedste Aar, iført Felthue og graa Kappe. Om ellers noget Ydre her paa Jorden svarer til det Indre, var han Godsejer og gjorde nærmest Indtryk af at være til Stede som en Art behagelig Vært, hvem de Fremmede kunde henvende sig til, hvad de ogsaa rigeligt gjorde. Jeg hørte ham forekommende konversere en ældre — vistnok russisk — Dame, hvis Pas, efter Hr. Rittergutsbesitzerens Udtalelse, absolut ikke var »vorschriftsgemäss«, men som jeg dog bagefter saa sidde veltilfreds i Toget mod Berlin.

☒ De ham undergivne Biedermænd arbejdede imidlertid ivrigt i deres Kald. Hver en Ting i Kofferter og Tasker blev pakket ud og undersøgt, fremmede Aviser sindigt stablede ved Siden af hinanden og ovenpaa hinanden som nedlagt Vildt.

☒ Jeg havde en Del Bøger med paa forskellige Sprog og saa dem vandre fra en Soldaterhaand til en anden og blive gjort til Genstand for et noget usikkert Studium. Et lille Hæfte virkede aabenbart skræmmende i Retning af Brochure eller Flyveskrift; en Haand vendte og drejede det ret energisk.

☒ »Det er kun en lille, fransk Afhandling,« tillod jeg mig at bemærke.

58

☒ »Fransk?«

☒ De til Haanden hørende Øjne løftede sig betænkelig imod mig; en anden Soldat traadte til og tog Hæftet ud af Haanden paa den første.

☒ Men i samme Øjeblik den nye Soldat havde set paa Titlen, udbrød han: »Ach, ist das ein schönes Thema!« Og henvendt til mig fortsatte han: »Das habe ich selbst einmal behandeln wollen. Welcher Zeitschrift entstammt diese Abhandlung, wenn ich fragen darf?«

☒ Da kendte jeg ret mit Tyskland igen.

☒ Og et Øjeblik efter var den Visiterende travlt beskæftiget med paa et afrevet Hjørne af en Avis at notere sit Navn og sin Adresse: Oberlehrer, Dr., osv., i Henhold til mit Løfte om, naar jeg en Gang kom hjem, at sende ham et Dubleteksemplar af den lille Afhandling

☒ Nogle Manuskripter, Notitser og Avisudklip, jeg førte med mig, vakte alvorlig Overvejelse og foranledigede

min personlige Henvendelse til vor slanke Vært med den graa Kappe.

✂ Til Støtte for min Uskyld fremviste jeg et Brev fra kompetent Side i Kjøbenhavn, medens en af Biedermeierne trofast holdt mine stakkels Papirer fanget i sine paalidelige Hænder. Officeren gennemlæste Brevet med et tilfreds Udtryk; men selv han turde dog ikke lade de danske Optegnelser og Udklip passere Grænsen, inden han havde konfereret med en civil Herre, formentlig af Detektivfaget, som derpaa forklarede mig, at det kun var paa Grund af 59 den Tillid, man i Henhold til Brevet mente at turde vise mig, at mine Papirer kunde undgaa at blive sendt den store Generalstab til Undersøgelse.

✂ Beæret over det Store baade i Mistanke og Tillid takkede jeg oprigtig, da jeg fik Lov til at pakke ind igen, og Passértegnet blev anbragt paa mine Effekter.

✂ Men endnu stod Lommevisitationen ved Udgangsdøren tilbage.

✂ Det begyndte med Pelsen. En Hædersmand fordybede sig tankefuld i min Visitkortbog og gik derefter over til den virkelig vanskelige Opgave at tyde Skriften i min Notitsbog, som han paa flydende Dansk betroede mig, at han egentlig skulde læse igennem fra først til sidst. Men saa blev han afbrudt ved et Vink fra Officeren og naaede ikke ind til de indre Beklædningsgenstande.

✂ Senere hen i Toget kom jeg til at spise sammen med en Rejsefælle fra Kjøbenhavn, en venlig lille, rund, italiensk Haandværksmester, der var akklamiseret, men ikke naturaliseret Dansker.

✂ Han var endnu helt forpustet ved Tanken om, saa nær ind til Skindet, Tyskerne var gaaet denne deres fordums Forbunds-fælle, om end han roste dem for deres, som kan kaldte det, »ellers meget pæne Optræden«.

✂ Med sydlandsk Anskuelighed viste han, hvorledes hans Pels var bleven klemt og trykket og gnedet med Fingrene og flade Hænder i hele fem Minutter, for at intet eventuelt mellem Foret indsyet skulde kunne undgaa Opmærksomheden. Alle sine Penge 60 havde han maattet vise frem af Portemonnæ og Tegnebog; det Guld, der var imellem, blev ham frataget og erstattet med tyske Sedler; hvert et eneste Blad Papir i hans Besiddelse blev vendt og drejet, undersøgt og forlangt forklaret, hans Foreningsmedlemskort, Adresseopskrifter, betalte Regninger.

✂ Men nær ved at gaa rent galt havde det været til sidst. Dér fandt Soldaterne i Italienerens Tegnebog et helt lille Bundt Kvartsedler i det danske Klasselotteri. Hele denne Serie Tal forekom dem yderst mistænkelig; den kunde skjule over et System; endnu værre blev det, da der fandtes en omhyggelig sammenlagt Seddel med en lang Række andre Tal under den mystiske Overskrift »Dansk Landbrugsl.«, og allerværst formede Situationen sig, da Italienerens Lommebog kom for; den indeholdt nemlig kun Tal, omhyggelig opskrevne planmæssigt anbragte Mærker ved og nogle regelmæssigt gentagne Kruseduller.

✂ Italieneren forklarede mig, at det var lykkedes ham nogenlunde let at faa Tyskerne overtødet om, at Lotterinumrene var fuldkommen civile, »men da de kom til Lommebogen, o, den blev gal!« nu langsomt havde han faaet gjort dem begribeligt, at det ikke var andet end Maal paa Lofter og Gulve, som han havde lagt, og de mistænkelige Snørkler

✂ »Ja, hvad sagde De om dem?« spurgte jeg den elskværdige lille Mand, hvis Dansk var en Art romansk betonet indre Københavnsk.

✂ »O, jeg sagde,« svarede han, »det var kun saadan no'en mine individuelle. Og den de gik paa.«

61

✂ »Den var jo ogsaa sand,« tilføjede han samvittighedsfuldt

✂ Indtrykket af Berlin straks om Aftenen ved min Ankomst og paa den næste graa Januar dag var overmaade ejendommeligt.

✂ Der færdedes mange Mennesker paa Gaderne; Biler og Drosker, elektriske Vogne og Avtobusser kørte de vante Ruter; Folk handlede i Butikerne, sad paa Kaféer og Restaurationer eller gik til og fra Teatrene, alt var det sædvanlige, men tyndere, som Løvet paa et Træ i den tidlige Høst, hvor intet endnu er blottet, men alting gennemsigtigt.

✂ Og saa var der iøjnefaldende og iørefaldende stilfærdigere. Det var ligesom det pinlige Overskud af Larm og Bevægelser, der ellers plejer at ledsage tysk Livsytning, var forsvundet.

✂ Den ringere Menneskemængde bevirkede det ingenlunde alene; selve Befolkningens Holdning, Tale, hele Rytme var blevet en anden— og behageligere.

✂ Aldrig har Berlinerne virket saa elskværdigt, roligt og menneskeligt som nu. Hele Byen gjorde egentlig

samme Indtryk som en Mand, der vandrer sin Vej hen ad Gaden i sine egne Tanker uden at bryste sig, stoltser, snakke overflødig op, naar han kommer i Samtale med nogen, stille, værdig, beskeden.

✕ Karakteristisk er det, at der i det tyske Riges Hovedstad af Bladene reklameres langt mindre med Krigsbegivenhederne end f. Eks. i Kjøbenhavn.

✕ Aviserne har ikke mægtige Vinduesplakater 62 slaaet op i Stue, paa Sal, fra Balkoner, som forkynder selv de mindste Tildragelser for en stærk Tilstrømning af Nysgerrige.

✕ Her er absolut intet ud over det sædvanlige, lidet iøjnefaldende Arrangement. »Berliner Lokalanzeiger«s Udstillingsvindue paa Unter den Lindjen bringer sine tydeligt trykte Meddelelser i normal Størrelse; indenfor er den samme Vrimmel Billeder som altid, Publikum fylder maaske noget mere end jellers, men ikke i paafaldende Grad. Gadesalget foregaar under ganske dagligdags Former.

✕ Krigen er gaaet ind i Berlins Hverdagsliv som en Faktor i Byens Arbejde, den indeholder ingen Sensation, er bundfældet gaaet Befolkningen i Blodet. Jeg saa nye Indkaldte marschere til Depoterne, uden at det vakte mere Opsigt, end om det var en civil Arbejdsstyrke, der vandrede til sin Gerning. Jeg overværede paa »Deutsches Theater« en Opførelse af »Wallensteins Lager« — hvori saa at sige hvert Ord ejer en aktuel Brod — og af »Piccolomini«; Huset var udmærket besat, Publikum opmærksomt, men Bifaldet samlede sig ikke om de krigerske eller patriotiske Fraser, det faldt kun, hvor man ønskede at applaudere noget kunstnerisk værdifuldt.

✕ Af den svulmende og ophidsede patriotiske Selvfølelse, der fulgte med den hele Rejsning i Krigens første Dage, og som man i Udlandet vel rigeligt vedbliver at kommentere, finder man for Tiden i Berlin kun Spor, som man finder Grøfter med Sne i en Foraarsskov.

63

✕ De hidsige Kampbrochurer er i Boghandlernes Vinduer, for ikke at tale om i Publikums Interesse, traadt tilbage for roligere Skrifter, og et ejendommeligt Fænomen som den Bølge af Folkestemning, der skaffer sig Udtryk i de uendelig udbredte illustrerede Postkort, har ganske skiftet Karakter.

✕ Nu for Tiden fremstiller »Prospektkortene« først og fremmest Hærførerne, særlig Russerbetvingeren Hindenburg, Tysklands største Navn, »Onkel Hindenburg«, som jeg hørte en lille 3 Aars Pige kalde ham. Man ser stadig Kejserens Billede med den klassiske Underskrift: »Ich kenne keine Parteien mehr, nur Deutsche«; gamle Franz Joseph ligger hensunken i Bøn, medens den tyske Kejserfamilies yngste Medlemmer optræder som Miniaturesoldater med Slæbesabel paa; Partier fra Krigsskuepladserne, Gengivelser af Slagscener til Lands og til Vands forekommer i talrige Variationer, og vedvarende flyver Fanerne højt og Fostbroderskabet mellem de Forbundne fejres i allehaande symbolske Fremstillinger. Men til mere tilbagetrukne Butiker, ja, for en stor Del allerede til Antikvitetshandlere maa man ty for at finde Postkortenes vox populi fra Krigens første Tider, og Tyskerne holder ikke af, at man graver dem frem for Dagens Lys igen.

✕ De skammer sig over dem og henviser blandt andet undskyldende til, at mange af dem er blevet forbudte af Regeringen og endnu kun kan komme os i Hænde per nefas.

✕ Det er unægtelig heller ikke tiltalende. For at 64 dømme Tyskerne paa dette Folkestemningens og Folkeviddets letløbende Omraade burde man have Materiale til Sammenligning fra de andre krigsførende Lande, fra England, Frankrig, Rusland. Der er blevet mig fortalt om højst ærekrænkende og gemene Kort, der skal have set Dagens Lys i Paris, jeg har ikke set noget til dem og kan kun afgive en ensidig Dom over de tyske. Den falder ikke gunstigt ud.

✕ Det er ligesom alt det tykblodige og grove i tysk Natur var blevet sluppet løs, og tysk, jeg vil ikke en Gang sige Vid, men bare Lune eller Spøgefuldhed ladet sørgende tilbage. Man ligefrem lugter den noget primitive, nedertyske Stamfader Till Uglspil gennem den.

✕ I ægte Uglspilsk Aand viser paa et af de populæreste Kort en tysk, feltgraa Soldat sin bare Podex til den hele Skare af Fjender; paa et andet farer Belgiere og Franskmænd ulykkelig omkring mellem et Antal smaa Huse med Hjerter i Dørene, hvorpaa staar skrevet: Namur, Lüttich, Maubeuge osv. »besetzt«; en tysk Soldat, der lige skal til at tage Plads paa en lignende Anstalt, rækker Haanden ud efter det japanske Ultimatum; Frankrig sidder paa en med »Paris« betegnet Kammerpote, »i Trængsel«, omgivet af muntre, tyske »Feltgraa«; Dronningen af Belgien leder paa Opfordring af tyske Soldater efter sin Mand, der findes i et fjernt Hjørne anbragt paa et moderne W. G. o. s. fr. — Franskmændene er 65 fremstillede som springende Harer, galende Haner, Udraabere ved Trommen, uden Saaler i Støvlerne; Russerne bruger Flasker som Trompet, mobiliserer uhyre Brændevinsfade, marscherer af Sted i Pjalter med Kurve fulde af stjaalne Sager, ja, et Sted ses Kejser Nikolaj som Rottefængerens fra Hameln rykke fløjtende frem mod en Afgrund, hvoraf tyske Bajonetter rager op, medens han følges af den lille franske Hane, den tyknæsedede engelske Løve og sin egen Hær af kæmpemæssige sorte Væggelus. Naar man yderligere har set Englænderne sidde og ømme sig med gennembankede Bagdele, hvorpaa der staar skrevet: »Made in germany«, deres røde Soldater hænge

søsyge over Rælingen paa Skibene, Londons Borgere ryste under Dynerne for Zeppelinren, og naar man kun med Møje opdager enkelte Kompositioner, der er Udtryk for en noget haardhændet, men berettiget og ikke usmagelig Spot, forstaaer man, at en ellers inderlig beredvillig tysk Dame haardnakket værgrede sig ved at hjælpe mig med at faa indkøbt en Samling af disse kulturhistoriske Dokumenter. Og til Tyskernes Ære maa jeg sige, at selve den Antikvitetshandler, hos hvem jeg fik en righoldig Kollektion, nægtede at sælge mig forskellige Stykker, der syntes ham for krasse.

☒ Stemningen er kommen bort fra den Ophidselse, der fulgte med den første Krigstids flammende Begejstring. Aldrig skal jeg glemme Inderligheden, hvormed man i et Selskab applavderede en Bemærkning,

66 der faldt mig ud af Munden om, at det sikkert var til største Held for Tyskerne selv, at de i September maatte stoppe op paa deres ubændige Sejrs-gang.

☒ Tyskerne er ikke længer Avgust Maanedes Kulturdrabanter, der skulde lære Verden mores; de føler sig igen som det, der klæder dem bedst, jernflittige, højtbegavede Lærlinge og Lærere i Verdenshistoriens haarde Skole.

☒

II.

☒ Baade i den berlinske Familie, paa Byens Restauranter og dens Gader hører Officerer og Soldater stadig med til Billedet. Mange af dem er kommet hjem fra Krigen, sunde Folk, der har faaet Orlov for at hvile lidt ud, eller Saarede, der er Rekonvalescenter.

☒ At de militære Rekonvalescenter, naar de, støttede til Sygestokken, spaserer om, tager sig ret civilt ud, kan ikke undre; men interessant er det at se, hvorledes selv de yngste og mest karske blandt de Militære har afstrejfet den Oppustethed, som man kendte saa godt fra Tiden før Krigen, naar Officererne fejede ned ad Gaderne. Officererne er, om jeg saa maa sige, ogsaa aandeligt set bleven »feltgraa«, de forsvinder i Intelligensens almindelige Terræn mellem den øvrige Befolkning. Krigen har pillet Klassehovmod og Lapseri ud af disse Folk, og det vil være en stor Lykke for det tyske Samfund, om 67 det bliver saaledes ved, naar Krigsdragten bliver lagt til Side og Paradeuniformen trukket paa igen.

☒ Tiltalende virker en mærkelig selvfølgelig Beskedenhed hos Jemkorsmændene, Menige, Underofficerer, Officerer.

☒ Man ser og hører dem privat og paa offentlige Steder berette til de Slægtninge og Venner, der omgiver dem, uden Spor af Høj talenhed eller pralende Udmaling.

☒ Der møder En et levende Indtryk af, at den Alvor, de har lært at kende, var saa stor, at Genlyden af den ikke har kunnet svinde af deres Sind. De har oplevet, hvor smaa vi Mennesker er, hvor lidet selv den største personlige Fortjeneste vejer i Forhold til en uhyre Opgave, hvor uundgaeligt det bliver uafladelig at være beredvillig til at tage fat igen, vove igen, staa overfor Ansvar, Risiko, Lykke eller Ulykke igen.

☒ Som Pigen paa Hotellet sagde til mig, da hun havde gjort noget galt: »De maa ikke skænde, i disse Tider, hvor der hvert Øjeblik kan ske noget nyt og frygteligt, som man maa gaa igennem.«

☒ Hendes Kæreste var kommen saaret hjem fra Fronten og havde nu allerede været flere Maaneder i Berlin. »Men han skal jo derud igen,« sagde hun stilfærdigt, som noget helt selvfølgeligt. —

☒ Der hersker en imponerende Ensartethed i Befolkningens Stemning, Vilje og Tro fra de eksklusive Kreser til de bredere Lag, helt ned i de rent naive.

☒ Jeg talte med Førere for det socialdemokratiske 68 Parti. De havde samme besindige, rolige, viljestærke Holdning som Officererne, Gehejmeraaderne og Bankmændene.

☒ Med Glæde henviste de til, at Arbejdsløshedsprocenten indenfor de organiserede Arbejdere fra 22,4 Procent i Krigens anden Maaned nu var sunket til 8; interessant paaviste de, hvorledes saa mange industrielle Virksomheder havde forstaaet at lægge Produktionen ganske om efter Øjeblikkets Tarv og nu arbejdede dels for at erstatte den manglende Import, ogsaa paa Luksusomraader, dels for at holde Hær og Flaade paa Fode; fortrøstningsfuldt saa de Fremtiden i Møde med akkurat samme urokkelige Beslutning som de andre Samfundsklassers Mænd; ogsaa Arbejderne vil holde ud til en for Tysklands økonomiske og politiske Fremtid betryggende Afslutning, ligegyldigt, hvad Ofre det skulde koste. At intet fornuftigt Menneske med Gran af Tilforladelighed turde udtale sig nærmere om, hvorledes Forholdene udadtil sluttelig vilde komme til at ligge, hævdede de som selvfølgeligt, og at man heller ikke indadtil politisk turde profetere, stod dem lige saa klart; men de var sikre paa, at Krigen for Tyskerne vilde betyde en moralsk Vinding af

overordentlig Betydning og en Bevægelse hen imod en sundere social Opfattelse. Mangen snæver Fordom, mangt et classeskævt Syn, mangel paa taabelig Æggeskal fra Tysklands Smaaborger- og Spidsborger-Fortid var allerede bristet og knust under Krigen.

✂ Og at dette ikke er tilfældig og ansvarsløs Enkeltmandsopfattelse, 69 fremgaar bl. a. af den Artikel i det socialdemokratiske Centralblad for Tysklands »Gewerkschaften« af 2den Januar 1915, som hedder »Tilbageblik paa Aaret 1914«.

✂ »Intet Menneske véd,« skriver det intime socialdemokratiske Organ, »om vi nu staar midt i Krigen, eller om vi nærmer os dens Slutning, eller har en Række Krigsaar foran os. Kun ét véd vi, at vi skal igennem og kommer igennem, at ingen Overlegenhed i Tal eller Vaaben, intet Forsøg paa Udsultning vil faa os slaaet ned. Denne Selvtillid støtter vi ikke blot paa vor Hærs Styrke, paa dens gode Organisation, Uddannelse og Disciplin, men fremfor alt paa den Fædrelandskærlighed, som forener alle Tyske uden Undtagelse, og for hvis Hævdelse vi er beredt til at bringe et hvilket som helst Offer. Lad Krigen vare Maaneder endnu eller Aar, den vil kun svejse Folket sammen og bringe dets Kræfter i uanet Vækst. Haabet om, at Tyskland dog tilsidst vil bukke under i Kampen, kan vore Fjender roligt opgive«

✂ Og senere hen i Artiklen udtales den sikre Tillid til Fremskridt efter Krigen paa socialpolitisk Omraade. Vel — mener Bladet — vil økonomiske Interesses modsætninger vedvare og Strejker og Lockout'er ikke være til at undgaa, men man tør nu haabe, at Forstaaelse fremtidig vil falde lettere og gensidig Anerkendelse og tarifmæssig Regulering af Arbejdsforholdene blive hyppigere. I hvert Fald vil alle Undtagelseslove mod »rigsfjendtlige« og »fædrelandsløse« 70 Socialdemokrater være en Umulighed, og Kejsers og Rigskanslers Ord borger for, at Arbejderklassen efter Krigen baade med Hensyn til Haandhævdelsen af den almindelige borgerlige Ret og i Henseende til politiske Rettigheder vil naa frem til Anerkendelse af sit Krav om Ligeberettigelse med de andre Klasser i Samfundet.

✂ Saaledes taler tyske Arbejdere privat og i deres Organisationers officielle Blad

✂ Man hører i nevtrale Lande megen Tale om den Udsultningskur, der allerede skal være i Gang i Tyskland.

✂ Naar man som Rejsende færdedes paa berlinske Restaurationer og Kaféer, mødte man de samme Priser paa Mad og Drikke som sædvanlig. Spisesedlen var lige fyldig og Portionerne uforandret germansk rigelige. Kun passede Restauratørerne bedre paa Brødet. Det flød ikke omkring i Bordkurvene til behageligt Forbrug; man fik det leveret til Maden, og Franskbrødene hos Kempinski syntes mig at være voksede kendeligt nedad. Til Morgenkaffen paa Hotellet svælgede vi derimod stadig i de forskellige Arter Hvedebrød og finere Bagværk, og man skrev i Aviserne om, at ved intet Nytaar var der bagt saa mange Pfannkuchen og andre Kager som i Aar. Selve dette vandt imidlertid ingenlunde alment Bifald, og særlig konservative Aviser med agrariske Forbindelser skrev energisk om, at Brødfraadseriet burde ophøre; selv om det statistisk var paavist, at der indenfor 71 Tyskland fandtes tilstrækkelig Brødkorn indtil den nye Høst, var det dog rigtigt for alle Eventualiteters Skyld at spare i Tide og spise Krigsbrødet, et Surbrød, tilsat med Kartoffelmel. Hvad der var spart, var fortjent, og forudseende Forsigtighed hørte til de første militære og borgerlige Dyder.

✂ Priserne paa andre Fødevarer, som man saa dem i Avisernes Avertissementer eller gennem de officielle Markedslister, var væsentlig normale, Kødvarer endog snarest lavere. Husmødre, som jeg talte med, klagede navnlig over det dyre Smør; men samtidig tog de den Indskrænkning, de derfor vilde foretage eller allerede havde foretaget, med den største Ro. Og den, som kender den Stoisisme, hvormed Tyskerne kan lægge deres Pølse eller Ost paa et Stykke bart Brød af tarvelig Kvalitet og befinde sig udmærket herved samt arbejde lige godt for det, nærer ingen stærk Tro til, at Englænderne vil naa særlige Resultater overfor Tyskerne gennem Angreb paa det kulinariske. Ingen Kulturnation i Verden er sikkert i Stand uden Gêne at sætte sin Levemaade saa langt ned som Tyskerne.

✂ Petroleum var i Berlin steget urimeligt i Pris. Jeg saa i mindre Huse Familien samlet om Stearinlyset eller omkring en Lampe betjent med Hørolie, hvad der ikke just virkede blændende; men for øvrigt søges der fra offentlig Side raadet Bod paa Vanskelighederne i Henseende til Belysning og Kogning ved Installering af Gasapparater. Kul er der jo fra tyske, østrigske og ikke mindst nordfranske Miner mere 72 end rigeligt af, hvad der ogsaa bevirker, at elektrisk Lys kan straales ude og inde, ogsaa i de modbydelige mere og mere amerikansk forsimplede Lysreklamer.

✂ Sporvogne, By- og Undergrundsbane kørte til uforandrede Priser, Drosker og Automobiles, saa vidt jeg kunde skønne, ligeledes; Bilernes Benzinstank var afløst af en lige saa indtagende Spritduft.

✂ Folk gik selvfølgelig af de mest nærliggende Grunde mindre ud at more sig end ellers; men betegnende er det dog, at under mit Ophold i Berlin aabnede Arbejderorganisationerne »Berliner Volksbühne« og »Neue Berliner Volksbühne« et splinternyt Teater, der har kostet flere Millioner Mark og rummer to Tusinde Pladser. Dets første Forestilling bestod af Bjørnsons »Naar den ny Vin blomstrer«, og jeg saa der en Aften »Götz von Berlichingen«, som blev givet for ganske fuldt Hus.

✂ I dette Arbejderteater, som paa de andre Teatre, jeg besøgte, paa Kaféer, Restaurationer og i Forretninger

kunde man ogsaa gøre den lagttagelse, at der fandtes rigeligt med krigsdygtige unge og yngre Mænd, der endnu ikke var kommet i Trøjen. Hærbestyrelsen har den størst mulige Interesse af ikke at proklamere, hvor mange nye Armékorps der befinder sig under Uddannelse og senere vil kunne opstilles, men selv den flygtigste lagttagelse er tilstrækkelig til at vise, at Rygterne om, at man nu er ved at skrabe Bunden, absolut ikke stemmer.

✂ Iøvrigt syntes Tyskerne mig ikke mere slet saa 73 ivrige som tidligere for at dementere Paastande og Formodninger, der i Udlandet fremføres eller opstilles angaaende dem og deres Forhold. Det gælder f. Eks. ogsaa den paastaaede skæbnsvangre Mangel paa Ammunition eller Raastoffer for Ammunition. De kan i den sidste Forbindelse oplyse, at der indenfor Landet er store Salpeterfabriker i Gang — saavidt jeg forstod det, efter norsk Mønster — at Kobberbeholdningerne er meget betydelige, og at man for øvrigt ex tuto blandt andet indsamler gammelt Kobber. Desuden tør man sikkert stole paa den højt udviklede tyske Videnskabs og Tekniks Evne til at udvikle og udfinde Surrogater. Men for Resten hører man stadig hyppigere de sindige Ord: »Tiden vil jo vise det; kan det glæde Nogen at tro det modsatte, saa lad dem det; vi frygter ikke«.

✂ Ganske særligt gælder dette de mangeartede Betænkeligheder, som man udenfor Tyskland nærer med Hensyn til det tyske Riges og Samfunds økonomiske Modstandskraft i det Hele taget.

✂ Jeg talte en Dag længe med en praktisk tysk Finansmand derom, og tilsidst anførte jeg den Betragtning, som i Skandinavien er gjort gældende, at Tyskland økonomisk set overhovedet skulde være en tragisk Figur: Landets mægtige Eksport af industrielle Frembringelser var dets Livsbetingelse, men henimod Halvdelen af denne Eksport gik til de Lande, som Tyskland ligger i Krig med, saa at hvis Tyskland nu undgik Døden paa Valpladsen, vilde det kun være for at sejppines ihjel økonomisk, thi det kunde 74 aldrig tvinge de Overvundne til at købe hos sig. »Hvor skal Tyskland hen med sin enorme Industrieksport?« har en af vore skandinaviske Forfattere udtalt, »dersom disse Kunder svigter? Og svigte maa de selvfølgelig — ellers er der kun at sige om dem, at de fortjener den Trællestilling, de vil komme til at indtage.«

✂ Den tyske Bankmand smilede. »Kærnepunktet i de Udtalelser,« sagde han, »ligger efter Tankestregen. Statistikere glemmer altfor tidt, at der staar Mennesker bag Tallene. Jeg har oplevet Genoplivelsen af vor Handel med Frankrig efter 1870, og blandt andet Erfaringerne fra den Gang viser os, at hvad det først og fremmest gælder om, er at kunne præstere noget godt og billigt; det skal nok blive uundværligt. Det Forspring i Teknik og kommerciel Dygtighed, som har skabt Tysklands Overskudsindførsel til de paagældende Lande, vil ikke blive mindre efter Krigen, og desuden kender Handel mange Veje — til Dels Omveje. Men, som sagt, Tiden vil vise det«

✂ Naar man nu ved Julen i Tyskland — som det er sket — tog Julestjernen af Træet og satte Jernkorset i Stedet, kan man jo fra et religiøst Standpunkt tænke desangaaende, hvad man vil; men den uhyre nationale Styrke, som dette lille Træk er Symptom paa, maa slaa en med overvældende Magt. Jernkorset gjort til selve det inderlige, tyske religiøse Livs Julestjerne! Nationalt set naar man ikke videre.

75

✂ Disse 68 Millioner Mennesker tror nu engang paa deres Sag som den retfærdigste i Verden; herom lader der sig ikke disputere med dem. Den store Masse finder det med Lethed ud af de forskellige Staters højst modstridende Redegørelser; de Indsigtsfuldere holder Lejlighedsaarsagerne for ligegyldige og hævder Krigen som den uundgaaelige, verdenshistoriske Proces, der nu plæderes med Kløgt og Snille, Ild og Jern, Penge og Bøn for den højeste Domstol.

✂ Og som en fremragende Industridrivende sagde til mig: »Wir werden siegen, und wie werden wir dann arbeiten!«

✂ I det sidste, uvilkaarlige Udbrud om, hvor mægtigt Tyskerne vil slide i det, hvis de sejrer, ligger deres Krafts allerinderste Hemmelighed.

✂ Om det Folk, der ikke blot vil slide i det, saa Blodet springer fra Neglene, hvis Nøden tvinger det dertil, men for hvem en Sejr kun vil blive den lykkelige Anledning til endnu mere Arbejde, tør det ventes, at Kampen vil kunne udvikle dets Kræfter »til uanet Vækst«, som de tyske Socialdemokrater siger.

✂ Det har i Virkeligheden skabt den gammeltestamentlige Forbandelse om til Velsignelse.

✂ (»Polit.« 22-24/215.)

76

✂

✂

I.

✂ Husmoderen i en Berlinerfamilie af mit Bekendtskab fortalte mig en Dag, at Postbudet ved Aarsskiftet havde spurgt hende, om hun ønskede at forny Abonnementet paa »Tabslisten« for det kommende Kvartal.

✂ »Men jeg kunde ikke udholde den Tanke at faa de rædselsfulde Lister ind ad Døren et helt Kvartal endnu!« »Se blot en Gang!« tilføjede hun og pegede paa en mægtig Bunke trykt Papir, som hun lod Pigen bære ind, »det er for de første fem Maaneder!«

✂ Ordet »Lister« virker ganske afmægtigt og ude af Stand til at give Begreb om disse Fortegnelser Vælde. Det er Aviser, disse ofte dagligt udkommende Tabslister, Aviser paa Side efter Side kun med Navn under Navn af Faldne og Saarede, Fangne og Savnede.

✂ Jeg har liggende en af dem foran mig for den 23. Januar. Den bestaar af et Hovedblad paa 16 trespaltede Sider og et Tillæg paa 4 af samme Størrelse og Udstyrelse.

✂ Disse 26 tættrykte Sider indeholder den 133te prøjsiske, 77 den 141de bayerske og den 97de sachsiske Tabsliste med ialt 5412 Navne. Fem Tusinde fire Hundrede og tolv unge og yngre Mænd i et enkelt Dagsnummer af dette frygtelige Nyhedsblad!

✂ Man forstaar, at den gode tyske Husmoder med Rædsel viste Tanken fra sig om at blive ved med at abonnere paa denne Avis, der den 23. Januar var naaet til Side 4466, saa at man med et Gennemsnitsantal af 250 Navne pr. Side og med Fradrag af den halve à trekvart Spalte Indholdsfortegnelse i Hovednumrene tør regne med et Tab paa 1,000,000 — en Million og et Hundrede Tusinde — Mand i Tiden indtil omkring Aarsskiftet. Thi om end der pr. 23. Januar under nogle af de militære Afdelinger findes opført Tab fra Fægtninger saa sent som den 15. i samme Maaned er der til Gengæld enkelte saa langt tilbage som fra den 19. August, og Hovedmassen falder i Slutningen af November og i December.

✂ Til Sammenligning kan man anføre, at det samlede tyske Tab i hele Krigen mod Frankrig i 1870—71 var 130,500 Mand af en Befolkning paa 41 Millioner imod 68 nu.

✂ Der ligger et overordentlig anskueligt Maal i Sammenstillingen af disse Tal, om end det selvfølgelig maa have in mente, at de moderne Geværer gennemgaaende fremkalder mindre farlige Saar, der hurtigt kan læges og muliggøre den Saaredes Tilbagevenden til Fronten, hvorfra samme Mand atter kan komme til at figurere paa Tabslisterne endogsaa flere Gange. —

78

✂ Ifølge de tyske og østrigske Fortegnelser véd man, at Antallet alene af »allierede« Krigsfanger er over 600,000, og kan saaledes gaa ud fra, at Tysklands Modstandere har lidt endnu betydeligere Tab. Men det tyske Folks Beslutning om at kæmpe den uhyre Kamp lykkeligt til Ende, ligegyldigt hvad den saa skal koste, bliver dog ret til Bunds belyst gennem det kolossale Menneskemateriale, som Nationen allerede har maattet ofre.

✂ Dobbelt stærkt virker Indtrykket paa den, der saa, hvor uendelig tungt Sorgen har ramt indenfor tyske Familjer.

✂ Jeg stod overfor en berlinsk Dame i Slutningen af Trediverne, som havde mistet sin Mand.

✂ Ved Krigens Udbrud forlod han den store Virksomhed, han stod i Spidsen for, og trak Reserveofficersuniformen paa med lige saa determineret en Selvfølgelighed, som han, hvis en Ildgerningsmand en Aftenstund var brudt ind i hans Lejlighed, vilde have grebet ham i Kraven, eller som han paa en Spaseretur med Kone og Børn vilde have kastet Frakke og Støvler og være sprunget ud efter et Menneske, der var ved at drukne.

✂ Som Kompagnifører faldt han nu i en af Skovkampene i Frankrig paa en kort Dag sidst i November.

✂ Hans Enke var slet ikke naaet at blive Menneske igen.

✂ Fra den sidste Gang, jeg havde set hende inden Krigen, mindedes jeg hendes svulmende Smil og 79 varme Blik, de yppige Hænder og det graanende Haars Fylde.

✂ Nu kunde jeg ved at se hende kun tænke paa et Hus, der er styrtet sammen, saa at det slet ikke længere er noget Hus, men alene Brædder og Vinduesrammer, der rager i Vejret mellem Murbrokker.

✂ Hun var ligesom bleven sluppet af den og det, der alene havde holdt hende oppe, aandeligt og legemligt,

var just i Ordets egentligste Betydning brudt sammen.

☒ Holdningen var let dukket som et Menneskes efter en svær Sygdom, Bevægelserne underligt stumme, Hænderne tynde.

☒ Som det saa ofte hænder, at man straks føler sig slaaet af noget tilsyneladende ubetydeligt, greb det mig, at hendes Haar intet fyldte; jeg husker, den Tanke fo'r igennem mig, at det vel ogsaa hang sammen med hendes nu helt bekvemme Frisure, der var blottet for selv det svageste Genskær af hendes fordums henrivende kvindelige Lyst til at behage.

☒ Hun svarede mig venligt og, som jeg mente at føle det, taknemmelig over, at jeg ikke nævnede ham, der var gaaet bort, blot udtalte Ønsket om at være hende til Tjeneste.

☒ Herigennem kom der en Tone af Fortrolighed imellem os, som mellem Mennesker, der ikke behøver at forklare hinanden noget, der ejer Forudsætningerne for Forstaaelse, ingen Omveje har nødvendig. Samtalen gled over paa Husets to unge Døtre og nogle praktiske Forhold vedrørende Familien, det endte 80 endog med, at jeg virkelig fik noget at besørge for hende, som kunde være til Nytte.

☒ Men saa kom Pavsens, den frygtelige Pavse, der blev ligesom tusinde Gange uddybet af dette Rum, hvor hans Stemme havde lydt, disse Billeder paa Væggene, som han havde samlet, alt dette andet omkring os, som jeg følte nu var denne Kvinde ganske ligegyldigt; hun kunde lige saa gerne have staaet ude paa en øde Mark.

☒ Hun betragtede mig med et Blik, hvori der intet Indtryk var af hverken mig eller noget andet udenfor hendes egen bundløse Jammer; det var, som om hendes Øjne kun saa ind efter i et fuldkomment Øde.

☒ Jeg takkede min Gud, da den syttenaarige unge Datter kom ind for at hilse paa mig.

☒ Det var dog alligevel Livet, der kom ind i Stuen igen.

☒ Jeg iagttog et vagtsomt Blik hen paa Moderen, og med en Takt, som var uendelig velgørende, gav den unge Pige sig straks til at spørge mig om mine Forhold og fortalte om sin to Aar ældre Søster, der var frivillig Sygeplejerske og Medhjælper ved et af Hospitalerne.

☒ Moderen hørte paa Samtalen i aandsfraværende Stilhed.

☒ Saa fulgte Datteren mig ud.

☒ »Moder kommer aldrig over det,« sagde hun, og nu græd hun. »Men ikke sandt, vi kan jo dog ikke falde sammen, ogsaa vi to, Hedeveg og jeg.«

81

☒ Hun pressede Lommetørklædet haardt imod sine Øjne.

☒ »Aa, for Resten,« afbrød hun sig selv, »det gør ikke noget, at Moder har set, jeg har grædt.«

☒ »Alting er hende ligegyldigt,« tilføjede hun med baade dyb Sorg og ligesom lidt Bitterhed i Stemmen

☒ Den lille Klang af Bitterhed blev ved at lyde for mig, efter at jeg havde sagt Farvel.

☒ Der var noget af Ungdommens Ret i den, noget af det, som gør, at de frygtelige Ulykker, som følger med Krig, trods alt kun formaar at knuse forholdsvis faa.

☒ Men de, som stod paa Livets Middagshøjde eller endog var naaet ud over den, og hvem Krigen nu styrter til Jorden, de kommer saa vist aldrig rigtigt op igen.

☒ De hører med til den Slægts Ofre, hvem Krigen rammer, de staar paa den store, civile Tabsliste, der aldrig trykkes.

☒

II.

☒ Der var to stakkels Forældre, jeg fik Anledning til at træffe i Berlin.

☒ Det var jævne Folk, en Haandværksmester og hans Hustru; Manden hen imod Slutningen, Konen i Begyndelsen af Halvtredserne.

☒ De havde mistet deres eneste Søn, en ualmindeligt lovende ung Student paa 22 Aar.

☒ »Her bliver aldrig nogen Glæde mere i dette Hus,« sagde Faderen, medens vi endnu var alene i den lille Lejlighed, der skinnede af Orden.

☒ Det var en Søndag Eftermiddag og stille ude paa Gaden; men i Stuerne, som Dørene stod aabne imellem, var der meget mere end stille. De var ligesom fyldte af en Sorgens Tavshed, som vore Stemmer helt gav Genlyd i.

☒ Den høje, sindige Mand talte entonigt og som den, hvis Skæbne uundgaaeligt er afgjort, uden at der er mindste Sprække af en Udvej: det er nu en Gang saaledes, og der *bliver* overhovedet aldrig noget andet, hvert et Udsyn mod Fremtiden er borte. Han stirrede kun paa en Tabets og Savnets Mur, som han helst vilde have været stillet op imod og have fundet Døden med det samme.

☒ »Nu om et Par Aar skulde han jo have været færdig,« sagde han, »og alle de Herrer Professorer ventede sig saa meget af ham, ogsaa siden hen i Livet. For os herhjemme var han det, vi levede for, lige fra den Gang Lærerne fik os til at tage ham fra Kommuneskolen over i Latinskolen — — ja, og saa var han Støtten, vi skulde have haft i vores Alderdom!«

☒ Stiltfærdigt stoppede han et Øjeblik, for at tage sig lidt i det.

☒ »At ikke *jeg* kunde være gaaet for ham,« sagde han saa, »med den halve Snes Aar, man har igen ..«

☒ Moderen kom ind, og Datteren, en ung Pige i Begyndelsen 83 af Tyverne, begge sørgeklædte og endnu mere sorrigfuldt virkende ved Modsætningen mellem disse sorte Dragter og deres blege Ansigtssfarve.

☒ Over Datterens Bevægelser var der noget forsigtigt, som gik hun i et Sygeværrelse; Moderen derimod saa snarere ud som den, der føler sig langt paa den anden Side alle Hensyn. Taarerne laa lige bag hendes Øjne og Stemme. Hvert Øjeblik kunde de flyde over med et næsten flæbende Udtryk som hos et lille Barn, der uimodstaaeligt brister i Graad. Men der var ogsaa blevet noget tilbage hos hende af den hele Gru fra Rædselsbudskabets første Øjeblik, noget stivnet, maalløst paa trods af Ord, stadigt ubegribende.

☒ »Se her,« sagde hun, »det er hans Stue; her staar hans Seng; det er alle hans Bøger; der hænger et Billede, han selv har tegnet. Ach, so ein guter Junge — mod sine Forældre, sin Søster, sine Lærere; altid var han tilfreds, flittig, sparsom! I sine Ferier rejste han med Kameraterne for at se og lære noget. I Fjor var han paa den store Rotur til Rhinen, og i Aar vilde han have været til England i Avgust! Aa, havde han bare kunnet rejse før, saa havde han været i England og var blevet fanget, og han var ikke kommet i denne *Krig!*«

☒ Midt i Stuen var et Bord, hvor den unge Mands Portræt stod anbragt i en stor, smuk Opstilling af Grangrene med Lys omkring, der næsten var brændt ud.

☒ Jeg bøjede mig ned mod det unge Menneskes Træk.

☒ »Ja,« sagde hun, »det er ham. Som han stod og gik! Og Juleaften, omkring det Bord — — da haben wir uns satt geweint!«

☒ Taarerne tog Magten fra hende. Men lidt efter kom der over hende dette stive, fjerne Udtryk, og hun sagde:

☒ »Jeg véd ikke, somme Tider kommer det mig for, som om jeg dog skulde faa ham igen. Han lovede mig det jo saa bestemt, da han tog bort.«

☒ Faderen traadte varsomt til og spurgte, om jeg vilde se de Breve, Sønnen havde skrevet hjem, og forskelligt andet, der knyttede sig til hans Død.

☒ »Ach, so ein guter Junge!« brød det igen helt uvilkaarligt ud af Moderen, og hun rokkede med Hovedet og gentog de samme Ord: »So ein guter Junge«

☒ — Jeg kendte disse brave Folk gennem en af Sønnens Universitetslærere, der havde haft ham særligt kær og taget megen Del i hans Forældres Sorg.

☒ Derfor blev jeg modtaget saa ufortjent taknemmeligt og hjerteligt af dem og skulde dele Minderne med dem om ham og hans Verden, det eneste, de nu havde tilbage.

☒ Der var Vidnesbyrdene fra Almueskolen til Universitetet, Brevene fra Lærere og Kamerater efter hans Død

og først og fremmest den lille særlige Pakke Kort og Breve fra ham selv.

✂ Faderen hentede det altsammen frem fra en stor Papmappe med Jernkorset paa, der aabenbart var købt ved Felttogets Begyndelse.

85

✂ Og vi satte os ned ved hans Skrivebord.

✂ Den Faldnes Breve begyndte med den glade Meddelelse af 10. Avgust om, at han sammen med saa mange andre Unge var bleven antaget som Frivillig i Infanteriet og allerede laa paa Kasernen for samme Dag at komme i Uniformen, og derpaa fulgte fra Øvelseslejren Kort og Breve om Uddannelsen og Fødevarer og Smaating, som han bad om at faa sendt, deriblandt »Goethes Faust, trykt paa tyndt, let Papir«. Den 13. Oktober skriver han fra Jernbanetoget, hvor de første fjendtlige Fanger bliver ført forbi, og han og Kameraterne »kører under Sang videre«, passerer »Grænsen med Hurraraab« og ser »straks derpaa de første Spor af Kamp«.

✂ Beständig kommer det igen: »Moder skal ikke være bange!«

✂ Meget forsigtigt, under kendeligt Tryk af, at »nærmere Angivelse maa vi ikke komme med«, beretter han under 17. Oktober i stor Almindelighed om lange Marscher »gennem en herlig, frugtbar Egn«, og den 22. følger i største Knaphed det lille Kort:

✂ »Endelig kan jeg komme til at skrive og fortælle Jer, at jeg endnu er rask og munter. Vi har været i Fægtning Dage igennem. Saa var det jo lidt knap med Mad og Søvn. Maaske kan man alligevel faa hentet det ind, da vi nu har vores Køkken igen. Alt andet mundtligt!«

✂ To Dage senere — altsaa den 24. — har han ment at kunne være lidt udførligere: »Nu har vi en 86 Uge ligget i Fægtning, det kan jo stundom gøre en lidt utaalmodig, men man jo finde sig til Rette med det og holde ud. Det gaar stadig fremad, saa der er ingen Tvivl om, at Enden bliver god. Hvad der overrasker En, er, at man næsten slet ikke faar noget at se af Fjenden, man hører saa at sige kun Artilleriet, der gensidig hilser paa hinanden. Men nok om det, ellers gør I, Moder i Særdeleshed, Jer bare alt for megen Bekymring for min Skyld, og det er der slet ingen Grund til«

✂ Først i et Brev 3 Dage efter kommer det frem, at han »for en Ugestid siden« var med »i et Stormangreb paa Dixmuiden, som bragte os svære Tab, men det er jo mest Saarede. Dog er der mange af dem, som gaar meget igennem ved, at de ligger 3—4 Dage uden Spor af Hjælp, indtil de faar slæbt sig hen i Nærheden af vore Stillinger og kan blive taget op. En hel Del af dem omkommer jo nok paa den Maade.« Men selv er han »usaaret og befinder mig yderst vel og er i storartet Humør og kun bange for, at lille Mo'r skal gøre sig alt for mange Bekymringer. Lige for Øjeblikket ligger vi i den bageste Linje, hvor der er helt hyggeligt, og man i rigt Maal kan indhente alt det forsømte med Hensyn til at sove og spise. Men forrige Nat var skrækkelig. Da regnede det i et Køre, der var intet Straa i den opblødte Skyttegrav, og alle vore Ting og Sager var gennemblødte. I kan nok udmale Jer, hvad Stemning vi var i. Men efter Regn kommer

87 Solskin, og vor Tillid til Sejr vokser for hver Dag, der gaar I den Skyttegrav, der tjener os til Bolig, ligger vi nu allerede paa 11te Dag. Dé er det nu tit behageligt og tit det modsatte. I Gaar f. Eks. var vi i Skumringen gaaet frem og gravede os ned. Ved den Lejlighed blev min Ven Otto Muller (I véd, den meget høje) saaret i Hovedet. Forhaabentlig er hans Saar ikke livsfarligt. Hellmann og jeg sørgede for hurtig Hjælp, det vil sige, vi fik ham bragt bag ud ved Hjælp af en Sanitetsmand; nu er han allerede transporteret væk, paa Vej til et Etappelasaret eller hjemad«.

✂ Han fortæller, at Kompagnichefen er falden under Stormangrebet paa Dixmuiden. »Vi har faaet anden Ledelse paa højere Steder og trænger nu kun langsomt og forsigtigt fremad,« lyder nogle varsom kritiske Linjer.

✂ For Resten indeholder dette og følgende Breve stadige Udtryk for Glæde, naar han hører fra Hjemmet; man møder Soldatens fra alle Krige kendte Længsel efter at faa nogle Aviser, da »vi hører saa lidt om, hvad der ellers foregaar paa Krigsskuepladsen«, og man støder paa ganske de samme hjemme fra sendte Pebernødder og Chokoladestænger, som f. Eks. optræder i Brevene fra vor danske Krig i 1864.

✂ Livet Dag ud og Dag ind i Skyttegravene falder den unge Mand vel ensformigt; om en behagelig Afveksling beretter han pr. 1. November, »da vi blev 88 skiftet om til en anden Del af Kamplinjen og derfor maatte gøre en lille Marsch. Det var os en ren Vederkvægelse en Gang rigtig at kunne bruge Benene, om ogsaa det generede os en hel Del igen at slæbe Klædeskabet, som vi var blevet uvant med. Saa var vi en Underofficer og otte Mand, der ved et Hvil blev sat paa Vagt ved Udkanten af en Landsby, og det passerede os, at vi ikke blev trukket ind igen og blev tilbage, da Regimentet marscherede af. Nu var det om at finde Afdelingen igen,

og vi rendte rundt som Gale en hel Dag igennem, til vi var ved at styrte. En mente at have set Regimentet her og en anden dér; men vi kunde ikke finde det nogen Steder. Saa blev det mørkt, og vi holdt op med at lede og kvarterede os ind i en stor Landsby, efter at vi havde spist os dygtig mæt ved et fremmed Feltkøkken. Vi sov storartet om Natten, kom paa Sokkerne igen næste Morgen og fandt henimod Middag vort eget Feltkøkken. Det blev vi ved til Aften og bragte saa vort Kompagni Mad ud i Skyttelinjen. Eftermiddagen havde vi benyttet til at slagte et Svin og stege det bedste af det og koge os en ordentlig Gryde Kartofler. Jeg kan sige Jer, at det smagte brillant. Noget Flæsk fik jeg taget koldt med, og det har jeg spist i Dag med stor Appetit. Den Dag var en rigtig Oase i vort Ørkenliv, thi at føre Krig vil først og fremmest sige at sulte. Det er ikke nogen let Sag at bringe Maden frem til de forreste Skyttelinjer, og særlig Køkkenmenneskene hos os er nogle store 89 Kujoner og lader os gerne i Stikken.« Ogsaa i dette Brev beroliger han dem hjemme med, at »vore Tab næsten kun er Saarede, og Saarene er mest lette, saa at de fleste endog er glade over, at de har faaet en lille Ters, saa at de hurtig kan komme hjem til Mutter. Derfor vær bare rolige og ved godt Haab; det bliver nok godt altsammen.«

✂ I Løbet af den følgende Uge skriver den unge Mand kun et Par Kort, begge to med Tak for Breve, han har faaet hjemme fra, og hvoraf han ser, at Forældrene og Søsteren véd Besked med de Fægtninger, hans Kompagni har været med i, men »vel næppe gennem mine Kort og Breve, for det hedder sig, at hvad vi sendte af Sted i nogen Tid er blevet holdt tilbage, for at der ikke skulde falde Efterretninger i Fjendens Haand.« I øvrigt er Kompagniet nu »for et Par Dage udenfor Fægtning og staar i Reserve. Men snart gaar det frem igen mod Fjenden. Meget har jeg foreløbig ikke set til ham, da de Karle graver sig godt ned og forskanser sig. Vi gaar heller ikke frem uden om Natten, og roder os ned i Jorden alt det, vi kan. Om Morgenen er der saa heller ingen Ting at se af os.«

✂ Den unge Mands Fader fortæller mig, at det maa have forholdt sig rigtigt med den forsigtige Tilbageholdelse af Brevene; thi først med stor Forsinkelse er hans Meddelelser kommet Forældrene i Hænde.

✂ Og fra Mappen med Jernkorset tager Faderen nu 90 det sidste — og lange — Brev frem. Det er af 8. November og lyder i sin Helhed:

✂ »Kære Forældre og Søster!

✂ I Dag er det Søndag Eftermiddag, en prægtig Efteraarsdag. Træerne har allerede for en stor Del mistet deres herligt duftende Løv, og Solen straalere. Kun et let Vindpust bevæger den milde Luft. Der er Fred i Naturen og Fejde mellem Menneskene.

✂ Kanonerne sender deres skrækelige Hilsener over til de fjendtlige Stillinger, Pionerer kaster Miner over i Fjendens Skyttegrave for at drive ham ud af dem. De sorte Fyres frygtelige Projektiler eksploderer med et Tordenbrag og tilintetgør alt, hvad der rammer. Og naar Fjenden i Skræk forlader Gravene, begynder fra vor Side en lynsnar Hurtigild, som ikke forfejler sin Virkning. Saa bliver det igen roligt. Der ovre fra falder nu og da et Skud, naar en af vore glemmer den vante Forsigtighed og stikker Hovedet for højt op over Dækningen. Desværre er paa den Maade ogsaa i Dag 2 af Kammeraterne bleven truffet, den ene i Hovedet, den anden i Armen.

✂ Men hvad er det altsammen at regne for mod det, som vi i Morges oplevede!

✂ Det Billede af Jammer og Elendighed vil staa for vor Sjæl, saa længe nogen af os lever.

✂ Vi var om Natten gaaet frem i Løbegravene til det Sted, hvor for omtrent 14 Dage siden vort dumdristige Stormangreb brød sammen i Fjendens Ild 91 fra Maskingeværer, som var skjulte bag Hækkel. Den Gang maatte vi paa Trods af vore fortvivlede Anstrengelser gaa tilbage og lade vore døde og saarede Kammerater blive liggende, hvor svært det ogsaa faldt os. Saa blev de liggende dér og ventede forgæves paa Hjælp, som ingen kunde bringe dem, eller paa at komme i Jorden. De, der ikke kunde slæbe sig tilbage, døde tilsidst paa Grund af deres Saar eller af Udmattelse. Og da vi nu fandt dem i Dag, var det et grupvækkende Syn.

✂ Vi bar dem sammen og gravede dem en fælles Grav. Saa jordfæstede vi dem under en stille Bøn.

✂ Ganske særlig hjerteskerende var vor Kammerat Lehmann's Smerte, da han fandt sin Broder blandt de Døde. Ogsaa vor tidligere Kaptajns Broder, Premierløjtnanten, blev nu endelig fundet frem og bragt til Kirkegaarden for højtideligt at komme i Jorden.

✂ Naa, men nok om det, for at I ikke skal blive for ængstelige for mig, men jeg maatte skrive det saadant, da det greb mig saa stærkt om Hjertet. Selv er jeg hidtil ved Guds Bistand gaaet velbeholden gennem alle Trængsler og ser ogsaa Fremtiden i Møde med glad Tillid, fordi jeg bag mig føler Jer, som beder for mig.

✂ I Gaar Aftes hed det, at ved Daggy i Dag skulde der begynde en almindelig Storm paa de fjendtlige Linjer; men Overledelsen har aabenbart tænkt sig Sagerne anderledes og udsat Tingene endnu noget 92 Vi er beredte og vil kæmpe med vore faldne Kammerater i Erindring og med Tysklands Sag for Øje og i Tillid til Gud, som vil skænke vor retfærdige Sag Sejr. I Haab om, at dette Brev vil træffe Eder raske og sunde, hilser

og kysser jeg Jer af ganske Hjerte.«

☒ — Inden dette Brev naaede frem, kom Postbudet en Dag til Familjens Dør med to andre Breve. Faderen og Datteren var paa deres Arbejde, Moderen ude at købe noget ind. En Nabokone tog imod Posten for dem.

☒ Nu viste Faderen mig de to Skrivelser, den ene officiel, i en gul, kontormæssig beskrevet Konvolut, den anden et Brev fra Familjen til Sønnen i Felten, returneret fra Feltposten med det paastemplede: *Tot*.

☒ »Vi maa jo takke Gud,« sagde Manden, »for at min Kone ikke var hjemme og selv tog mod den Konvolut; nu kunde hun dog blive en Smule forberedt. Paa Landet og i mindre Byer er det foreskrevet, at saadanne returnerede Sager og militære Breve af Postbudet bliver afleveret til Præsten. Han skal saa paa skaansom Maade lade Familjen det vide. Men i Berlin er det naturligvis umuligt. Dér maa man tage det, som det kommer.«

☒ Han foldede omhyggeligt alle Brevene sammen og lagde dem ind i Mappen igen.

☒ Jeg saa over paa ham: Ja — den Mand maatte sikkert fremtidigt tage hele Livet, som det kom, i Ordets mest beklemmende Betydning ...

93

☒ Da jeg havde taget Afsked med Familjen, og Faderen venligt fulgte mig til en af de store Avtobusser, der skulde føre mig ind til Hjertet af Byen, sagde han:

☒ »Ja, der er naturligvis meget, som kan interessere Dem, og som De skal se og høre om hernede. For os er al Interesse ved det Hele borte.«

☒ Den aldrende Mand og hans Hustru har i Virkeligheden allerede fulgt deres Søn ud af Livet.

☒ (»Polit.« 31/1 og 2/2 15.)